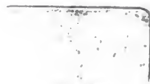
Den gamle danske dødedans

R

KKRI

(170)

FOR

UNIVERSITETS-JUBILÆETS DANSKE SAMFUND

AF

RAPHAEL MEYER

KJØBENHAVN

THIELES BOGTRYKKERI

1896

Wer kan den herren von dem knehte scheiden,
swa er ir gebeine blôsez fünde
het er ir joch lebender künde,
sô gewürme das fleisch verzert?

Walther von der Vogelweide.

INDLEDNING.

Bortset fra historiske eller quasihistoriske Æmner har vel faa Temata beskæftiget Kunsten saa mangfoldigt som Dødedansen. Dette Stof er — mere eller mindre uselvstændigt — blevet behandlet hos adskillige af de europæiske Kulturfolk. Baade Digtekunsten — den dramatiske som den episk-didaktiske — Billedhugger-, Maler-, Træskærer- og Kobberstikkerkunsten har tumlet med dette Tema, der i Musiken har skabt en pompøs danse macabre. Det skal ikke være dette Arbejdes Formaal at forfølge den Forestilling, som ligger til Grund for Dødedansen, ikke heller at opspore Fremstillingerne i de forskellige Lande for at komme til Erkendelse af den oprindelige Form; derimod vil jeg saa godt som udelukkende beskæftige mig med vor hjemlige Dødedans og dens nærmeste Kilder.

Den gamle danske Dødedans og dens Alder.

Blandt det store kongelige Biblioteks danske Palæotyper findes en mærkelig og interessant lille Bog, som gaar under Navnet Dødedansen, og som, saa vidt bekendt, er et Unikum. Desværre er Bogen defekt, men det Resterende er i en nogenlunde god Forfatning. Nyerup forelagde i sin Tid Offentligheden nogle korte Udtog[1]). N. M. Petersen mener[2]),

[1]) Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder. Kbhvn. 1816. S. 305 ff.

[2]) Bidrag til den danske Literaturs Historie II. Kbhvn. 1854. S. 289.

at den sjældne Levning burde aftrykkes »hel og holden, thi der er mere mærkeligt deri, end det der findes i Prøverne deraf«. Til Dels blev dette Krav tilfredsstillet af Brandt, som besørgede en Udgave i moderniseret Sprogform med en liden Indledning og nogle faa Noter[1]). »Hel og holden«, bortset fra det, der i Tidens Løb er gaaet tabt, i samme Sprogform, i hvilken Bogen læstes af det 16de Aarhundredes Publikum, med reproducerede Illustrationer, der ligesom Dødedansteksten har deres kulturhistoriske — desværre kan vi ikke sige, ogsaa deres kunstneriske — Interesse, foreligger da Dødedansen for første Gang i nærværende Udgave.

Den gamle danske Dødedans tilhører uomtvistet det 16de Aarhundrede. Paa dens ikke originale Bind findes Aarstallet 1536; hvorpaa dette Aarstal beror, ved man ikke noget om. Overbibliotekar Justitsraad Chr. Bruun har[2]) fremsat en Formodning om, at dets Fremkomst skulde skyldes Justitsraad Thorkelin; ganske vist skylde vi Thorkelin Aarstallet »circa 1536«, men deraf følger ikke, at han skulde være dets Ophavsmand. Aarstallet kan ligesaa godt stamme fra en nu forsvunden Kilde eller Overlevering. Der var da i lange Tider heller ingen, som drog dets Paalidelighed i Tvivl, men Bruun har[3]) søgt at godtgøre, at den gamle danske Dødedans, i hvert Fald det bevarede Eksemplar, maa være noget yngre; han sætter det til Tiden mellem 1550 og 1570. Bruuns Betragtninger knytter sig kun til Bogens Ydre, ikke til dens kultur- og litteraturhistoriske Stof. Den gamle danske Dødedans er imidlertid et hvast Angreb paa den katolske Kirke og dens Mænd, og den er ydermere en Folkebog. Efter al Sandsynlighed at dømme er saadan et populært Angreb kun tænkeligt i en Tid, hvor Stridens Bølger gaar højest, og dets Karakter som offensiv Satire afviger da heller ikke synderligt fra de øvrige Angreb, som er os levnede af vor Reformationstids Litteratur. Jeg lægger ikke nogen Vægt paa, at det i

[1]) I Ældre danske Digtere, Kbhvn. 1862. (Dødedansen 1860.)
[2]) Aarsberetninger og Meddelelser fra det St. Kgl. Bibliothek II. S. 161.
[3]) Smstds. S. 159 ff.

denne Tids Satirer saa hyppigt og med megen Bravur optrædende personlige Element, idet man tager Sigte paa sin Tids Notabiliteter, vistnok mangler i den gamle danske Dødedans. Dette har sin naturlige Forklaring i, at ogsaa dens Forbilleder og Kilder er aldeles blottede derfor. Fjorten til tyve Aar senere end 1536 vilde saadan et Angreb for en stor Del have været et Slag ud i Luften, en Kamp mod Vejrmøller; muligvis det ogsaa har været det, men vi kan paa Forhaand ikke have Lov til at antage det. Men selv om den gamle danske Dødedans virkelig var affattet 1536, saa kunde jo det bevarede Eksemplar godt tilhøre en ny Udgave fra Tiden omkring 1560. At en Udgave, ældre end den bevarede, har eksisteret bekræftes imidlertid ikke ved nogen Efterretning eller ved et eneste Indicium. — Bruuns Bevismateriale for Tiden omkring 1560 støtter sig til Bogens typografiske Udstyrelse, en Undersøgelse af dens mange Træsnit og en Sammenligning mellem disse og Træsnittene i flere andre danske Palæotyper fra det 16de Aarhundrede, der uden Tvivl er tagne med de samme Træstokke. De af Bruun anførte Palæotyper ere:

... then Dāske krønnicke wel offwerseet oc corrigeret bedre end til forn̄ Kiøbnehaffn MDXXXIII.

Ordinatio Ecclesiastica Regnorum Daniæ et Norwegiæ et Ducatuum, Sleswicensis, Holtsatiæ etcet. Anno Domini MDXXXVII.

En Sermō huorledis mand skal berede sin hw til døden. Mart. Lutther Fordansket aff Christern Schrock. S.[1]) MDXXXVIII.

Enchiridion, siue Manuale vt vocant. Een Haandbog, for Sogneprester, til Euangeliske kircke tiæniste. Cum Præfatione Doctoris Pomerani. D. M. Luth. MDXXXVIII.

Tuenne Skiøne Viser Dē første Om Løgē oc Sādhed Den anden om Muncke Cappen (MDXLVII)[2]).

[1]) ɔ: Swinborgensis.

[2]) Ny Udgave af Chr. Bruun i Viser fra Reformationstiden. Kbhvn. 1864.

Bruun gør nu gældende, at af de herhen hørende Illustrationer de i den gamle danske Dødedans gør Indtryk af at være tagne med de mest slidte Træstokke og følgelig er yngst. — Sammenligner vi imidlertid Rimkrøniken (1533), Dødedansen (1536) og den latinske Kirkeordinats (1537), som alle indeholder Kongens Billede, saa finder vi, at dette ganske vist synes mindst »slidt« i Rimkrøniken. Det er navnlig den Billedet omgivende Dobbeltrand, som er slidt, og som kunde afgive et Kriterium. I alle tre Bøger er den yderste Rand defekt for oven til venstre, og det paa en saadan Maade, at der slet ikke kan være Tvivl om, at virkelig samme Træstok har været benyttet 1533, 1536 og 1537. Mest defekt er paa dette Sted Kirkeordinatsens Billede, mindst, imidlertid i Virkeligheden dog kun en lille Kende mindre, Dødedansens. Forsaavidt kunde det altsaa snart synes, som om Bruun havde Ret. Defekt er yderste Rand endvidere paa samme Maade, kun i forskellig Grad, mest igen i Dødedansen, som her tillige frembyder en Mangel af hele det venstre Hjørne, hvilket dog sikkert er en Tilfældighed og beror paa, at den næstfølgende Tekstlinie er anbragt paa for nært Hold. — Tvende skønne Viser (1547) og Dødedansen (1536) har Munkens Billede fælles. Det er igen øverste og nederste Rand, det drejer sig om; i den nederste er Lakunen lige stor i begge Bøger; om øverste Rand i Dødedansens Munkebillede gælder noget lignende som om Kongebilledets nederste; Træsnittet er nemlig skubbet for tæt op mod den nærmest ovenstaaende Tekstlinie; men helt henne til højre, hvor Tekst og Træsnit ikke komme hinanden saa nær, sidder en lille Stump, som kunde tale for Dødedanstræsnittets Aldersfortrin fremfor de tvende skønne Visers, hvis disse Bruuns Betragtninger i det hele taget havde noget Værd. — Luthers fordanskede Enchiridion (1538) og Dødedansen (1536) har fælles Træsnittet med Præsten, som prædiker foran Kirken; det forekommer to Gange i Dødedansen; disse Dødedanstræsnit har paa en fælles Lakune nær vel bevarede Rande (i Modsætning til de fleste af Bogens egentlige Dødedanstræsnit kun enkelt

Rand), medens Randen i det efter gammel Tradition to Aar yngre Enchiridion baade foroven og forneden kun træder meget utydeligt frem. Skrafferingen er efter mit Skøn ligesaa skarp det ene Sted som det andet. Imidlertid forekommer (F II) i samme Enchiridion, hvilket synes at være undgaaet Bruuns Opmærksomhed, ogsaa den anden Prædikenscene fra Dødedansen; paa disse Billeder træder imidlertid Skrafferingen absolut skarpest frem i Dødedansen[1]). — Fælles for Schrocks Oversættelse af Luthers Sermon (1538) og Dødedansen (1536) er den paa en Løve ridende Dødning. Dette Træsnit forekommer 1 Gang hos Schrock og 5 Gange i Dødedansen; disse 5 Aftryk er i deres Helhed bedre bevarede end det i Sermon; i dem alle findes en stor fælles Lakune i Enkeltranden foroven, men det første af Dødedansens Løvedødningsbilleder har dog Antydning af, at selve Træstokkens Rand ikke har manglet, i hvert Tilfælde ikke i den Udstrækning, som de øvrige Billeder kunde antyde; fælles for de 4 øvrige er et andet mindre Hul i Randen foroven; dette findes ikke i Schrocks Sermon, men Hullet er for lille (næppe 2″), til at jeg alene af den Grund tør tilkende Schrocks Sermon og dermed de øvrige omhandlede Palæotyper Aldersfortrinet fremfor den gamle danske Dødedans. Jeg er da ved at arbejde med Bruuns Kriterier kommen til det Resultat, at Dødedansen i den ovenfor opstillede Række godt kan følge nærmest efter Rimkrøniken fra 1533.

Men i Virkeligheden har man slet ikke Lov til af disse Kriterier at drage nogensomhelst Konsekvens. Lad os f. Eks. tage 3 Palæotyper: den danske Rimkrønike (1533), den latinske Kirkeordinats (1537) og Een oc Tiue de alder skøniste oc hwgswaleligste Artickle, Som alle menniske ere nøttelige ath vide til deris sielis salighed. Paa det korteste vddragne aff den hellige scrifft (af Fr. Wormorsen Kbhvn. 1535). Disse 3 Bøger er alle udgaaede fra Hans Vingaards Trykkeri, og vi kan med Sikkerhed antage, at den samme Træstok har

[1]) I det kgl. Biblioteks Eksemplar af Enchiridion er en Del af Træsnittene bl. a. de to her omtalte oversmurte med Tusk.

været anvendt til de 3 Bøgers Titelblade, hvis Forsiring er nøjagtig den samme. Man skulde da vente, at Rimkrønikens Titelblad tydede paa den mindst medtagne, Kirkeordinatsens paa den mest medtagne Træstok, og at de 21 Artikles laa midt imellem. Et nærmere Eftersyn viser imidlertid det omvendte Forhold. — Da jeg ikke besidder særlig Fagkundskab paa dette Omraade, vil jeg beraabe mig paa Ulrich Hegner, Hans Holbein der Jüngere, Berlin 1827, S. 311. Der siges, at der af Holbeins Dødedanstræsnit er udsendt over 100,000 Eksemplarer (med Henvisning til Papillon, Traité de la gravure en bois, Paris 1766 I, 423): »Zum Belege dieser Aeusserung spricht er[1]) von einer Platte, die heilige Jungfrau vorstellend, von seinem Vater geschnitten, die schon neunzig Jahre lang gebraucht worden sey, und jährlich fünf bis sechstausend Abdrücke geliefert habe, und noch immer brauchbar sey, obgleich mehr als fünfmalhunderttausend Exemplare davon abgezogen worden. — Eine Holzplatte könne mehr als 60,000 Abdrücke liefern, ohne dass die Letzten merklich schlechter seyen, als die Ersten«.

Det er en Selvfølge, at ikke blot Papirets og Sværtens Beskaffenhed og navnlig vedkommende Arbejders Dygtighed[2]) har spillet en Hovedrolle, men en Masse smaa Omstændigheder, der i deres Sum nærmest ligner en Tilfældighed, har været medbestemmende til et Aftryks Udseende; dette sees allerbedst, naar man sammenligner de forskellige Billeder i een og samme Bog, f. Eks. i Christian den Tredjes Bibel fra 1550. Her findes saaledes samme Titelblad 3 Gange; hvis disse Aftryk ikke fandtes i samme Bog, var der sikkert intet til Hinder for at hævde en Aldersforskel af mindst 10 til 20 Aar mellem det første og sidste paa den ene Side og det

[1]) ɔ: Papillon.

[2]) Smlgn. Francis Douse, The Dance of Death, London 1833, S. 90: One may, indeed, regret . . . . the general carelessness of the old printers in their mode of taking off impressions from blocks of wood when introducing them into their books, and which is so very unequally practised that . . . . *the impressions are often clearer and more distinct in later than in preceeding editions.*

midterste paa den anden, idet Skrafferingen her træder mindre skarp frem. — Men bedst er det vel at lade Dødedansen selv tale det sidste Ord i sin egen Sag. Som vi senere nærmere skal omtale, stammer de til den danske Dødedans benyttede Træstokke fra Lübeck, hvor de sikkert allerede anvendtes til et Dødedanstryk 1489. Denne Lübecker Original har jeg selv haft Lejlighed til at kunne undersøge[1]); nogle af dens Illustrationer er optagne i det store Pragtværk, Weigel und Zestermann, Die Anfänge der Buchdruckerkunst in Wort und Bild, Leipzig 1866, II, 166. Sammenligner man nu den danske Dødedansoriginal med de her gengivne Billeder, saa bliver det klart, at Brud i Randen o. s. v. ikke kan spille nogen Rolle ved Bedømmelsen, idet f. Eks. paa Pavebilledet 1489 venstre Rand er korrupt, medens den i den danske Udgave er uden Hul, hvorimod her øverste Rand er mere medtaget end 1489.

Jeg har opholdt mig længere ved denne Undersøgelse end det maaske for selve Dødedansens Skyld var nødvendigt, da jeg helst vilde paavise det mislige ved hele den her behandlede Fremgangsmaade.

Den gamle danske Dødedans indeholder vistnok ikke noget, der kunde give os et Fingerpeg til Bestemmelsen af dens Alder. Man har ment, at heller ikke den samtidige eller senere Litteratur synes at antyde noget, hvoraf man kunde drage Slutninger, idet man paastod, at Dødedansen ikke blev nævnt eller citeret i vore ældre Skrifter. Imidlertid giver dog et af disse os et om end kun meget svagt Holdepunkt. Den allerede ovenfor omtalte Oversættelse af Luthers Sermon ved Schrock har som Tekst til det bag i Bogen optagne Billede af Døden paa Løven følgende Digt[2]):

[1]) Palæotypen fra 1489 findes i Germanisches Museum i Nürnberg; en nyere Udgave fra 1496 findes i Wolfenbüttel. Udgiven paa ny af Baethcke i Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart, 127. Tüb. 1876.

[2]) Optrykt i Aarsberetninger og Meddelelser fra det St. Kgl. Bibl. II, S. 192. Vi ved ikke, om Schrock selv er Forfatter til Digtet.

Som tyffuē om natthē i bondens huss
Gaar ind, naar hād haffuer sluct sit lius
Och tager ther vdt mett en fart.
Alt thet bonden vilde haffue bespart.
Saa riider ieg oc til huermād[1]) i gaar.
Naar hād at leffue achter mange aar.
Rige oc stercke ieg helst borttager
Siuge oc arme igen her lader.
Saa er ieg een vforuarendis gest.
Oc suiger alle som meg tro best.
Thi vochter [pa]a meg aarle oc silde
Saa kunde i icke fare ilde.
Di alle denn[e]m som paa Gud tro.
Sender ieg til den ewige ro.

Hele dette Digt, hvori Døden optræder personificeret, talende i egen Person, synes at tyde paa Kendskab til Dødedansen; det giver et kort Resumé af Dødedansens Ide: Dødens Ikkekendenforskel paa rig og fattig, høj og lav o. s. v. Hovedmomentet er imidlertid Overensstemmelsen mellem Schrocks

[1]) Skulde der heri ligge en Hentydning til Moraliteten Every-man, Homulus, Hekastus? (se Ein Beitrag zur internationalen Literaturgesch. v. Karl Goedeke Hanover 1865). Paa dansk langt yngre i Hds. Fol. 794 gl. kgl. Saml. Se ogsaa S. Birket Smith, Studier på det gamle danske Skuespils Område, Kbhvn. 1883, S. 83 ff.

De doet sendet Jw nennen breff
He kumpt slyken recht so eyn deff[4]).

Laan det ene Sted fra kan snart synes lige saa sandsynligt som det andet Sted fra. Heller ikke Overensstemmelsen mellem *i iorden ned siunke* (Schrocks Vers 10), *neder quelie* (Dødedansens Vers 92) og *ned skrue* (smst. V. 289)[5]) synes mig talende nok, til at jeg deraf turde drage nogen Slutning.

Vi bliver da igen efter denne Undersøgelse nødte til at holde paa det gamle traditionelle Aarstal 1536, der ogsaa har Sandsynligheden for sig.

Endnu en Digression: den omtalte Lignelse om Døden,

[1]) Et Eksemplar af 1520'eren findes i Bodleiana i Oxford. Teksten er optrykt bl. a. af Wilh. Lübke i Der Todtentanz in der Marienkirche zu Berlin, Berlin 1861. (Herefter citerer jeg.)

[2]) Jeg citerer efter Baethckes Udgave.

[3]) Gentages Vers 371—372 og findes 2 Steder i kun lidet afvigende Form i 1489 (143—144 og 1661—1662).

[4]) Se endvidere Jahrb. d. Vereins für ndd. Sprachforschung 1875—76: Zwiegespräch zwischen dem Leben und dem Tode.

[5]) Smlgn. endvidere Schrock, Forklaring om Ægteskab (1529) A_2: *nederkast* — styrte i Fordærv. Men desuden Komedien de Mundo et Paupere (Gl. kgl. Saml. 794 Fol.): III_2 Hør du guode Mand ieg taller till dig | Du skalt nu döö Ret hastellig | Du varst end from en liden stund | Nu skall dit hierte *senckis i grund*. III_3 Hindis (Sjælens) synd hinder *sencker till hellfuedis* illd. III_3 Dine synder veyer mere en tusin pund | dj *siuncker* dig *neder* till hellfuedis grund.

der kommer snigende som en Tyv om Natten[1]), uden at man aner noget, findes ogsaa i den gamle Tekst[2]) til Maleriet i Mariekirken i Lübeck fra 1463 Vers 373—374:

In der nacht, der deve gank,
Slikende is min ummewank.

(smlgn. ogsaa i Ynglingens Replik smst. Vers 367:

Du kumpst slikende her geghan)

og gaar vel tilbage til det Ny Testamente som ældste Kilde, hvor den optræder adskillige Steder baade i Evangelierne, Brevene og i Johannes Aabenbaring. F. Eks. Peters 2det almindelige Brev 3, 10: »Men Herrens Dag skal komme som en Tyv om Natten«; Lucas 12, 39: »Men dette skulle I vide, at dersom Husbonden vidste, hvad for en Time Tyven vilde komme, da vaagede han og lod ikke bryde ind i sit Hus«. Gennem Joh. Aab. 3, 3, som siger: »Kom derfor i Hu, hvorledes du har annammet og hørt, og bevar det og vend om. Dersom du da ikke vil vaage, skal jeg komme over dig som en Tyv, og du skal ikke vide, paa hvilken Stund, jeg kommer over dig«, bliver denne »Herrens Dag« til Dødsstunden og selve Døden.

Den gamle danske Dødedans og dens Kilder.

Den gamle danske Dødedans er ikke noget originalt Arbejde; den deler Skæbne med saa meget af den samtidige danske Litteratur; Danmark levede litterært af fremmed Kost. Dette er ikke at anse for nogen Skam. Selve Reformationsbevægelsen kom jo udefra, og paa den hviler den væsentlige Bestanddel af det 16de Aarhundredes Litteratur. Man har været paa det rene med, at Kilden til den danske Dødedans var nedertysk, lige siden Nyerup offentliggjorde Prøverne

[1]) Grimm, Deutsche Mythologie, 4. Ausg. III, 252, citerer Wigalois 8032: do kâm der tôt als ein diep und stal dem reinen wîbe daz leben ûz ir lîbe.

[2]) Optrykt bl. a. af W. Seelmann i Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung Jahrgang 1891.

af den og Massmann[1]) efter disse Prøver skønnede, at den i Lübeck 1520 i Bogform trykte Dødedans var Kilden. Dette er mange Gange siden bleven gentaget og er endnu den almindelige Mening[2]). En fornyet Undersøgelse vil imidlertid føre til et andet Resultat.

Først et Par Ord om Lübecker Dødedansene. I den gamle Hansestads grandiose memento mori, Mariekirken, hvor ens Blik midt i Byens Travlhed overalt træffer paa Døden, snart som klunted Dødningehoved med korslagte Knogler, indhugget raat i graa Sten, snart som legemstor Benrad i skinnende hvid Marmor, som i de forskelligste og eleganteste Stillinger klamrer sig til afdøde Hædersmænds Byster og Mindetavler, findes paa Væggene af det saakaldte Todtenkapelle (ogsaa Plauderkapelle) Nordtysklands bekendteste og hele Tysklands bedst bevarede monumentale Dødedansfremstilling[3]). Billedet stammer fra 1463 (?) og har naturligvis været underkastet talrige Reparationer, af hvilke man ved Hjælp af Regnskabsbøger kan kontrollere adskillige. En Hovedrestauration foretoges 1701 under Ledelse af en af Kirkens Forstandere, Herr Jacob Hübens. Skønt det af en Samtidig, Jacob v. Melle, der fra 1684 havde været Præst ved Mariekirken forsikres, »die Bilder sehen jetzo annoch eben so aus, wie sie vordem gestalt gewesen«, saa opføres dog i Regnskabsbogen nu Billedet som »zu dem neuen Todten Tantz«. Dette finder sin Forklaring i Restaurationens Art. Oprindelig havde Maleriet været udført paa Træ; 1701 overføres det da af Maleren Anthonius Wortmann paa Lærred. I Virkeligheden har vi nu altsaa ikke mere det gamle Maleri for os, men

[1]) Serapeum X, 305 ff.

[2]) Se f. Eks. Seelmann, die Todtentänze des Mittelalters, Jahrbuch d. Ver. f. ndd. Spr. 1891, S. 43. — Til et noget andet Resultat, omtrent det samme som jeg har naaet, kom, efter at min Undersøgelse herom allerede var afsluttet, Prof. Paludan, Kirkehist. Saml. 4de Række, III, S. 712.

[3]) Billedet foreligger i Kobberstik i Der Todtentanz nach einem 320 Jahre alten Gemählde etc. etc. von Ludewig Suhl, Lübeck 1788 og Der Todtentanz in der Marienkirche zu Lübeck. Nach einer Zeichnung von C. J. Milde mit erläuterndem Text von Prof. W. Mantels, Lüb. 1866.

kun en tro Kopi. Men heller ikke den Tekst, som nu findes under Maleriets forskellige Figurer er den gamle. v. Melle beretter: »es stunden ehemals alte Nieder-Sächsische Reimen darunter, welche theils ziemlich verloschen, theils auch wegen der offtmaligen renovation, sehr zustümmelt waren«. Denne gamle middelnedertyske Tekst blev ved Restaurationen 1701 erstattet af hvad en tysk Philolog har kaldet »langzeilige und langweilige« højtyske Strofer, forfattede af Skolelærer Nathanael Schlott[1]). En Del af den gamle Tekst finde vi overleveret hos v. Melle i »Ausführliche Beschreibung von Lübeck«, 2 Vers i hans »Lubeca Religiosa«[2]); en Del af det her manglende har man genfundet i Nikolaikirken i Reval, idet den derværende Dødedans baade i Billede og Tekst er en tro Kopi efter Billede og Tekst i Mariekirken i Lübeck, udført omkring Aar 1600[3]). Denne lybsk-revalske Tekst er optagen i Seelmanns Afhandling, hvor det tillige gennem Berøringspunkter med den spanske danza general de la muerte (fra ca. 1360) med en stor Grad af Sandsynlighed er paavist, at denne nedertyske Dødedans gaar tilbage til et middelnederlandsk, nu forsvundet Forbillede.

Paa den middelnedertyske Dødedanstekst fra Lübecks Mariekirke beror da igen de to allerede ovenfor omtalte Lübecker Dødedansbøger fra 1489 (ny Udgave 1496) og 1520.

For Nemheds Skyld betegner jeg i det følgende 1520'eren som A og 1489'eren som B.

Medens man hidtil antog, at A var en Forkortelse af B, er ifølge det af Seelmann opstillede Forholdet omvendt: B, som er 1686 Vers stor, er en Udvidelse af A's 424 Vers, der altsaa maa have foreligget enten trykt eller i Manuskript før 1489. Dødedansteksten i Mariekirken har vistnok omfattet godt og vel 400 Vers, hvoraf 294 er bevarede. — Den gamle

[1]) Som et Vidnesbyrd om hin Tids Smag kan det anføres, at Schlotts Vers gjorde megen Lykke; som Honorar fik han da ogsaa halvt saa meget som Maleren, hvis Regning beløb sig til 322 ✗ 14 ß. — Fordansket af Lydert Høyer Kbhvn. 1738.

[2]) Hdss. i Lübecker Stadtbibliothek.

[3]) Seelmann p. d. a. St. S. 45.

danske Dødedans foreligger desværre kun defekt; det Resterende beløber sig til 699 Vers; der har vel oprindelig været omkring de 800; den har altsaa været henved dobbel saa stor som A og omtrent halv saa stor som B.

Forud for de egentlige Dødedansstrofer, det vil sige Replikskiftet mellem Døden og morituri, gaar i A to Afsnit, hvert paa 16 Vers, der efter min Mening paa naturlig Maade opløses i 2×4 Strofer, hver paa 4 Vers, svarende til 12+8 Vers i den lybsk-revalske Dødedans; her lægges de første 12 Vers i Munden paa »Prediger auf der Kanzel«, de sidste 8 er Dødens Henvendelse »an alle«. Hermed stemmer den danske Bearbejdelse overens, og maaske kunde ogsaa dens første Træsnit, der netop forestiller en Prædikant i Virksomhed, tyde paa, at den danske Versemager har haft Kendskab til Billedet i Mariekirken, hvis man da tør antage, at Bearbejder og Bogtrykker har arbejdet i Fællesskab ved Illustrationernes Valg. — I den danske Dødedans er Fortalen, som her i Overskriften betegnes som saadan, udvidet til 96 Vers, der, foruden 12 af A's Vers i næsten ordret Overensstemmelse[1]), indeholder moraliserende Betragtninger over Menneskets Levned og Døden, som er knyttede til Forestillingen om »fire haande døde«. — Dette har til Dels sit Korrespondens i B, som indledes af 4 Kapitler. Her er der i det første Kapitel Tale om 5 forskellige »døde«: 1) dôt der natûr, 2) der ere sterven, 3) der werlde sterven, 4) vor Gode sterven, 5) de ewige dôt. Medens baade A og B lade den legemlige Død være den umiddelbare Følge af Syndefaldet, har dette i den danske Bearbejdelse den evige Død til Følge, men

> [Den] haffuer Christus skild oss ved
> [gi]ffuet oss alle den Euige fred.

De »fire haande døde« er: 1) den naturlige død, 2) synden ihiel at slaa, den gamle Adam at døde, 3) sielen bliffuer øde, 4) den evige død. Nr. 2 fra B mangler altsaa. Trods

[1]) 19—24 = A 1—6, 27—30 = A 7—10, 31—32 = A 13—14.

denne Uoverensstemmelse kan den danske Bearbejdelse dog meget godt her bero paa B, hvilket mere end sandsynliggøres ved den allerede ovenfor paaviste Overensstemmelse i Sammenligningen mellem Døden og Tyven[1]).

I A fylder den paa Fortalen følgende Dødens Tiltale til »alle« 16 (ɔ: 4×4) Vers, i den danske Bearbejdelse 26 Vers, af hvilke 12 er Gengangere fra A[2]). Desuden gaar Vers 25—26 tre Gange igen i B[3]), et Indicium for, at A og ikke B er et »Førstehaandsarbejde«, saaledes som Seelmann rigtig har antaget, og af disse to Vers optræder det ene ogsaa paa et andet Sted i den danske Dødedans; Vers 243 siger saaledes Døden til Kejserinden »en hel fod lenger recker ieg dig«[4]).

[1]) Sammenlign ogsaa Vers 75—77:

I Euangelio saa screffuit monne staa
oss bør der alle at tencke paa
Vi skulle vere rede dag och stund

med B 127—129:

In dem ewangelio, dår alsus gescreven steit:
Waket unde bedet, weset alle tît bereit,
Wente gi wetten nicht o. s. v.

[2]) 110 = A 17, 111—112 = A 19—20, 113—121 = A 23—31.

[3]) 269—270, 553—554, 1607—1608.

[4]) Noget lignende forekommer allerede paa Dansk i Hr. Michaels Jomfru Mariæ Rosenkrands (1515 D III in verso):

Ther mz betegnes thn̄ haardhæ Død
thn̄ storæ wee thn̄ iēmerlighæ nød
som kroppen taal tha mz mødhæ
Senær och aadrer ræckes tha paa lang
i allæ ledemod staar wee och twang
mod kroppen scal gaa til Dødhæ

»Strækkeben« opføres som Navn paa Døden i Videnskabernes Selskabs Ordbog (Moth). I Høyers Dødedans fra 1738 tales om »Dødens Strækkehaand«. Grimm, deutsche Mythologie S. 812 anfører fra »deutscher Schlemmer« (16de Aarhundrede) Streckefuss oder — bein, Gryphius (Kirchhofsgedichte 36) Streckfuss. Endvidere finder jeg Streckebein f. Eks. i Chr. Weises die drei ärgsten Erznarren in der ganzen Welt (Neudr. 12—14, S. 156). (Cf. τανηλεγής Hom. Od. II, 100 og λυσιμελής Hom. Od. XX, 57; XXIII, 343 om Søvnen.) Se endvidere Jahrb. d. Vereins für ndd. Sprachforschung 1875—1876: Zwiegespräch zwischen dem Leben und dem Tode (15de Aarhundrede).

Forbilledet for A og B, den lybsk-revalske Dødedanstekst, havde i Replikskiftet følgende Ordning. Først tiltaler Døden Paven (8 Vers), dernæst svarer denne (8 Vers); af den følgende Strofe er kun 2 Vers bevarede, hvoraf det sidste aabenbart har dannet Strofens Slutning og indeholder et kort Opraab til Kejseren, som nu tager til Orde og jamrer i 8 Vers; herpaa svarer Døden i 7 Vers, medens denne ny Strofes 8de Vers er et kort Opraab til den dernæst optrædende Kardinal, og saa fremdeles; altsaa: Dødens Opraab (1 Vers), Personens Replik (8 Vers) og Dødens Svar (7 Vers) plus Opraab til den næste (1 Vers). Herfra afviger baade A og B, hver paa sin Maade. men ikke lige behændigt begge to. A indfører den simple og klare Ordning: først Døden til Paven, dernæst Paven til Døden, saa Døden til Kardinalen, dernæst Kardinalen til Døden o. s. v., saaledes at Døden stadig taler først, dernæst den Døende. B knækker derimod Halsen over den første Uregelmæssighed i den lybsk-revalske Tekst; den korrumperede Strofe, som i denne følger paa Pavens Replik, maa have tilhørt Døden og i sine første 7 Vers have været henvendt til Paven; Paven tiltales altsaa af Døden med (8 + 7) 15 Vers, medens de øvrige Dødelige maa nøjes med (1 + 7) 8 Vers. Denne Uregelmæssighed er uforstaaelig og kunde vel tyde paa, at den Ordning, som følges i den lybsk-revalske Tekst, saaledes som den overleveres, ikke er den oprindelige. At ordne Stroferne om er blevet forsøgt af Baethcke[1]). Dette Forsøg er imidlertid blevet tilbagevist af Seelmann, og Baethcke har i det hele taget kun opereret med det af v. Melle overleverede og intet Hensyn kunnet tage til Revaler Teksten. — B begynder sit Kapitel IV med en Tiltale til Paven (115—116):

Her pawes, du bist de hogeste nu up erden,
Tret hêr, du môst mîn gelik werden.

men gaar dernæst pludselig over til en Henvendelse til Alverden og moraliserende Betragtninger over Døden; disse fort-

[1]) Der Lübecker Todtentanz. Ein Versuch zur Herstellung des alten niederdeutschen Textes. Berlin 1873.

sættes til Vers 144, hvorefter Paven tager til Orde og Vers 169 afløses af Dødens til ham henvendte Replik. Ordningen bliver nu fremdeles, at først den Døende, dernæst Døden taler[1]). — Den danske Dødedans følger i Replikskiftet i denne Henseende samme Ordning som A, først Døden saa den Døende, men har tillige et Plus, idet Døden taler endnu en Gang til hver Person, i Reglen i 2 Vers, til Abbeden og Sognepræsten i 4 og til Munken i 5 Vers. Da Døden saaledes henvender sig to Gange til hver Person, synes den danske Bearbejdelse her at staa paa et ældre Trin end A og B; ligesom ovenfor (S. 15) eftervist synes den danske Bearbejder da at have kendt den lybsk-revalske Tekst, maaske endda dennes middelnederlandske Forbillede, idet dens Ordning maa kaldes naturligere og mindre kunstlet.

Personernes Rækkefølge i de her behandlede Dødedanse:

Mariekirken	A	B	Dansk Dødedans
1. Pave	1. Pave	1. Pave	1. Pave
2. Kejser	2. Kardinal	2. Kejser	2. Kejser
3. Kejserinde	3. Biskop	3. Kejserinde	3. Kejserinde
4. Kardinal	4. Kejser	4. Kardinal	4. Konge
5. Konge	5. Kejserinde	5. Konge	5. Hertug
6. Biskop	6. Konge	6. Biskop	6. Kardinal
7. Hertug	7. Hertug	7. Hertug	7. Biskop
8. Abbed	8. Abbed	8. Abbed	8. Abbed
9. Ridder	9. Korsridder	9. Ordensridder	9. Tyskordensherre
10. Karteusermunk	10. Læge	10. Munk	10. Læge
11. Adelsmand	11. Kannik	11. Ridder	11. Kannik
12. Domherre	12. Sognepræst	12. Kannik	12. Sognepræst
13. Borgmester	13. Munk	13. Borgmester	13. Munk
14. Læge	14. Ridder	14. Læge	14. Ridder
15. Aagerkarl	15. Official	15. Junker	15. Official

[1]) Ogsaa A, saaledes som den foreligger i Udgaven fra 1520, forser sig een Gang. Kejserinden slutter nemlig sin Replik med at sige

V. 92 (= B 238): To sterue̅ bin ik noch nenerleyewysz bereyt.

medens Døden begyndte med

V. 81—82: Ia keyserynne dat is dat olde leet
Se spreken alle. ick byn noch nicht bereyt,

hvilket kun kan give nogen Mening, naar det slutter sig til Kejserindens Ord, ikke omvendt, saa at vi her ligesom skimte et forsvundet Forbillede.

Mariekirken	A	B	Dansk Dødedans
16. Kapellan	16. Eneboer	16. Eneboer	16. [Eneboer]
17. Købmand	17. Borgmester	17. Borger	17. Borgmester
18. Degn	18. Nonne	18. Student	18. Nonne
19. Haandværker	19. Købmand	19. Købmand	19. [Købmand]
20. Eneboer	20. Junker	20. Nonne	20. Junker
21. Bonde	21. Jomfru	21. Haandværker	21. Jomfru
22. Yngling	22. Borger	22. Kirkeværge	22. Borger
23. Jomfru	23. Begine	23. Bonde	23. [Begine]
24. Barn	24. Nar	24. Begine	24. Nar
	25. Haandværker	25. Rytter	25. Haandværker
	26. Student	26. Jomfru	26. Student
	27. Bonde	27. Haandværkssv.	27. Bonde
	28. Rytter	28. Amme m. Barn	28. Rytter
	29. Haandværkssvend		29. [Haandværkssv.]
	30. Amme m. Barn		30. Amme m. Barn

I Personernes Rækkefølge og Antal afviger baade A og B fra den malede Dødedans i Mariekirken, hvis Tal er 24. Fælles for A og B i Forholdet til deres Forbillede er, at de har udskudt 1) Aagerkarlen, 2) Kapellanen, 3) Degnen og i Steden for har optaget 1) Nonnen, 2) Borgeren, 3) Beginen, 4) Studenten, 5) Rytteren, 6) Haandværkssvenden; desuden har A indført 7) Sognepræsten, 8) Officialen, 9) Narren og B 7) Kirkeværgen (werkmeister), hvorved deres Personliste forøges til henholdsvis 30 og 28. — Den danske Dødedans følger i Personvalget ganske A, saa at vi i dens Lakuner uden nogen Betænkelighed kan indsætte 19. [Købmanden] 23. [Beginen] og 29. [Haandværkssvenden] og betegne den lille Rest af Nr. 24 som Dødens Svar til Narren. — Hvad Rækkefølgen angaar saa følges B fra Nr. 1 til 14 med Lübecker Dødedansmaleriet, men afviger for Restens Vedkommende meget stærkt. A afviger helt igennem i Rækkefølgen fra sit monumentale Forbillede. Den danske Bearbejdelse slutter sig i sine Nr. 1—3 til Overensstemmelsen mellem B og Mariekirkens Dødedans; som Nr. 4—5 har den Konge og Hertug, der ogsaa i A følger efter hinanden som Nr. 6—7; dernæst har den som Nr. 6—7 Kardinalen og Biskoppen, der ligeledes i A følger efter hinanden som Nr. 2—3; Nr. 8—9 er fælles for alle 4 Rækker, og Danskeren følger nu fremdeles slavisk i A's Fodspor.

Heraf fremgaar det da atter, at den danske Bearbejder har arbejdet efter flere Forbilleder.

Det vil endnu lønne sig at se paa det, som er særegent for den danske Dødedans i de allerede behandlede Dele: Fortalen og Dødens Opraab til »Menheden«. Noget er allerede omtalt i det foregaaende, bl. a. Forholdet mellem Syndefaldet og den legemlige Død paa den ene Side og mellem Syndefaldet og den evige Død paa den anden Side[1]).

Den danske Dødedans Fortale erklærer straks rentud, hvad Hensigten med denne Digtning er: Verden er befængt med Synd, hør paa mig og gaa i Jer selv; jeg skal lære Jer »ret at dø«. Dens Sprog er kraftigt, og den bruger kraftige Midler; den indfører een Gang Djævelen, hvem Schrock særlig har holdt af at føre i Munden, hvilket vil ses, naar man sammenligner hans ovenfor omtalte Oversættelse af Luthers Sermon med Originalen og en anden dansk Bearbejdelse: Huorledis hwert Christet menniske skall berede sig mod dødē Oc tage orloff aff denne verden Och haffue sig i syn liffuis tid oc døtzens nød, mod syndē døden oc helffuede. Sat i Malmø (1533 25/11). Dette i Forbindelse

[1]) Syndefaldet og Døden hørte i den almindelige Bevidsthed nøje sammen, og denne Forestilling er ofte bleven kunstnerisk fremstillet, f. Eks. i Dødedansen i Saint-Maclou, se Langlois, Essai sur les Danses des Morts, Rouen 1852, I, 40; II, planche VII ses Kundskabens Træ, dets Stamme er en Benrad, Dødningehovedet naar op i Træets Krone, i hvis Grene Slangen snor sig. — Der findes memento mori, der er beslægtede med Dødedansen og begynder med Eva's Skabelse og Syndefaldet, f. Eks. et Kobberstik af Heinrich Aldegrever, ogsaa kaldet Albert af Westfalen (f. Paderborn 1502, † Soest 1562). Francis Douce, the dance of death, London 1833, S. 160. Ligesaa i de hos Douce gengivne Træsnit af Lyoner Dødedansen: 1) Evas Skabelse, 2) Syndefaldet, 3) Udjagelsen fra Paradis, hvorved Døden fører an, 4) Syndefaldets Følger. — Paa Kunstindustrimusæets Sommerudstilling i København 1894 saas en Vugge fra Før (18de Aarhundrede), hvis ene Side var prydet med 2 Medailloner, hvoraf den ene forestillede Adam og Eva med Slangen, den anden den korsfæstede Kristus, mellem begge fandtes følgende Indskrift:

Adams bilde macht
uns sterben Chri
sti bild macht
Himmels erben.

med det ovenfor anførte er imidlertid næppe nok til at godtgøre, at Schrock er Forfatteren til den danske Dødedans. — Ligesom Djævelen spiller ogsaa Helvedes Nød en vis Rolle.

Et Særkende for den danske Dødedans Fortale og Dødens Opraab til »Menheden« i Modsætning til de tilsvarende Stykker i A og B er imidlertid det dramatiske. Hine indeholder intet, der tyder i denne Retning, udover Dialogformen. Man mener ogsaa, at de nedertyske Dødedansdigtninge aldrig selv har gjort Tjeneste som Dramaer, ja at de end ikke er forfattede som saadanne, medens den Kilde, hvoraf de er øste, har været dramatisk[1]). Anderledes forholder det sig med den danske Dødedans. Her har vi i Fortalen Prologen til et Drama, hvormed dog ikke skal være sagt, at dette Drama nogensinde har været opført. Muligvis har den danske Digtning foruden A og B endnu haft en anden Kilde, og det en dramatisk, maaske den middelnederlandske, en Mulighed som allerede ovenfor blev antydet. De Steder, der her særlig kommer i Betragtning, er Versene 11, 85—86, 93—95, 97 og Overskriften til Dødens Opraab.

I Vers 11 henvender Dramaets Prolocutor sig til det forsamlede Publikum og opfordrer til Tavshed:

Ville i nu alle stille være!

Vers 85—86 siger han fremdeles:

Thi acter nu vel paa dette spil[2])
huor døden alle fange vil

Vers 93—95:

Thi staar nu stille, at see och høre
huad døden haffuer met sig at føre
Ieg meen ieg seer hannem nu komme

[1]) Seelmann p. a. St. S. 11—18.

[2]) I Datidens Sprog bruges *Leg* og *Spil*, at *lege* og at *spille* synonymt om scenisk Forestilling. — Den lybsk-revalske Tekst har fra sin middelnederlandske dramatiske Kilde optaget: Seet hyr dat spectel; *spel* forekommer Vers 74 maaske i noget anden Betydning. I B forekommer *spel* Vers 68, men i ganske anden Betydning (in dem spele ɔ: im thun und treiben der welt, überh. in der welt. Baethcke).

og Vers 97 siger Døden:

Hælsel hælsel alle her monne stande.

Disse Steder er i og for sig talende nok, saa at det ikke spiller nogen synderlig stor Rolle, om Overskriften »Døden til Meenheden« skulde betyde »Døden henvendt til Almenheden, Alverden« eller »Døden henvendt til Menigheden, Forsamlingen, Publikum.« Dog er det sidste det sandsynligste, navnlig naar man seer hen til Prologoverskriften til Paris Dom: Preco ad populum, og endvidere sammesteds: Bellona ad populum.

Med disse dramatiske Prolocutorphraser ligger det lige for Haanden at sammenligne:

Den utro Hustru:

V. 1—2 Helsel, god dagh, wenner kiære
I alle, som her er innæ

V. 9—10 Villic hi giffwe roem oc ther tiil tide[2])
Och ey for høith at snacke

Paris Dom:

V. 1 Hel seel, god dag, i venner alle

V. 3—4 Siddher qwerre och hører wel tiil
Saa mwe i høre ewentiirs spiil.

Dorotheæ Komedie:

V. 43—44 Staer querre oc hører vel tiill
Saa mwe i see thette spiill.[3])

Henno:

V. 1 Helsel, gwd dagh, wenner kiære

V. 15 Sidder nw tøste i thenne tyme

[1]) Hos Hieronymus Justesen Ranch kaldes Publikum *Almufven* (Samsons Fængsel, Birket Smiths Udg. S. 141 i Randen); i et Brev fra Christian III til Ribe Domkirkes Gejstlige fra 1536 (findes i P. Terpagers Ripæ Cimbricæ Flensb. 1736, S. 562) betyder *Almoen* Kirkemenigheden; Menighed i Betydningen det her forsamlede Folk forekommer i Peder Jensson Hegelunds Susanna 1578, S. 41.

[2]) ɔ: tie.

[3]) Smlgn. i Epilogen V. 941 Stor querre och løffuer icke bort. Man ser, Tilskuerne maa have haft samme forstyrrende Tilbøjelighed til tidligt at bryde op som Nutidens Teaterpublikum.

[Cf. ogsaa: En viise om Antecristhen, Malmø 1530:
Wille i giffue liwdt oc merke meet sinde.]

Hier. Iust. Ranchs Samsons Fængsel S. 141[1]):
Vi beder dernest denne hele Samfund
I værer stille paa en Stund
Oc seer vel til oc acter grant,

Karrig Niding S. 272:
Værer stille qver oc acter vel,

Peder Hegelunds Susanna S. 31:
Ieg seer, hand nu hid til mig kommer.

Som Modsætning skal endnu citeres 3 hermed korresponderende Steder fra B:

V. 106—114:

So welkeres minschen levent recht unde gût is,
Stervet de unvorsichtigen, dat schadet der selen nicht,
Men den quaden minschen is dit vârlik, des sît bericht,
Uppe dat wi mogen rechte merken den dôt der naturen,
Hîr navolgende mit *schriften unde mit figuren*,
Wo sik vele minschen to sterven beklagen,
Unde wo de dôt einen isliken gript bi dem kragen,
Unde wo he sus uns allen beslikt,
Unde wo he dem pawese int êrste alsus tosprikt.

V. 689—690:

Men vindet mannige innige prêsters van einem reinen leven,
Vorvullet mit dogeden; van den is dit nicht *geschreven*.

V. 1655—1656:

Hirumme latet ju desse *figuren* vor ogen stân,
Wente in korten tiden mote gi dâran.

Og nu det danske Dødedansdramas Slutning.

I alle andre beslægtede Dødedansdigtninge er Barnet eller Ammen med Barnet den sidst optrædende Person; man begyndte med Paven, den højeste blandt de Dødelige, og

[1]) Efterfølgende citeres efter Birket Smiths Udgaver.

bevægede sig trinvis nedad, til man sluttede med det spæde Barn.

O dot, wo schal ik dat vorstan,
Ik schal dansen unde kan nicht gan?

Saaledes lyder Barnets naivt vittige Replik i den lybsk-revalske Tekst. A og B og efter dem den danske Digter har imidlertid følt sig stødt af, at det Barn, som endnu ikke kan gaa, formaar at fremføre saa rørende Ord, og de lader derfor Ammen være dets Talsmand; hendes Replik er i den danske Bearbejdelse ikke helt bevaret; med Ordene

Thi wil ieg mig nu Gud befale

brydes der af.* Derefter mangler der eet eller flere Blade og det sidste Blad indeholder endnu følgende Vers:

Nu kommer døden met sin macht
paa hannem haffde ieg ingen acht
Ieg er saa siug ieg kand icke gaa
Hielp mig Gud som alting formaa

og Dødens Svar:

Læg nu aff din Spanske kappe
Padder oc Orm skulle dine Tarme nappe.

Hvem er her den Talende og hvem den Tiltalte; tiltrods for Ordene »kand icke gaa«, kan det næppe være Ammen med Barnet.

Der er imidlertid ingen Grund til at antage, at der skulde være optraadt endnu en Række Personer; baade i Lybecker Dødedansene og i de øvrige tyske og franske Dødedanse er den sidst optrædende det lille Barn; Rækken har dermed paa naturlig Maade fundet sin grandiose Afslutning, og det maa betragtes som et uheldigt Raffinement, naar i den ene Baseler og i Berner Dødedansen Kunstneren, der har malet dem[1]), tilsidst lader sig selv hente af Døden; ikke mindst har det sikkert været Kunstnerens Mening dermed at give sit Arbejde en Signatur.

[1]) Cf. Massmann, die Baseler Todtentänze, S. 84 ff.

Den danske Dødedans har som Drama sikkert haft sin Epilog, og de 6 Vers, som slutter den, er at betragte som Epilogens Slutning. Maaske bliver Epilogus pludselig afbrudt af Døden. Det var i et Dødedansdrama — ligesom Døden jo i det enkelte Replikskifte stadig fik det sidste Ord i den danske Bearbejdelse — naturligt, at det hele sluttede med en Replik af Knokkelmanden. — At der med Manden i den spanske Kappe menes Epilogus ses af de to Træsnit i Hieronymus Iustesen Ranchs Kong Salomons Hyldning (Udg. 1585[1]). Den samme Herolddragt, som vi træffer her, finder vi ogsaa afbildet paa Taflerne 218 og 222 i A. Racinet: Le costume historique, IV. Det ene Billede forestiller Alphonse af Arragoniens Herold; Kappen kaldes »tabard« (ital. tabarro, spansk tabardo, engl. tabard, tysk tapphart[2]) og tappart. Det er en stiv kort Kappe, som naar til lidt over Hofterne, og hvis Vidde tiltager nedefter. Efter denne Dragt har rimeligvis senere det bekendte Strafferedskab[3]) faaet Navn; Formen var ikke ulig Tøndens, og maaske kan ogsaa Forestillingen om, at den saaledes afstraffede Forbryder var sin egen Skams Herold have spillet en Rolle ved denne Terminologi[4]). Herhjemme har man ikke som i Tyskland og England optaget det romanske Ord, spansk tabardo, i Sproget, men givet Kappen Navn efter dens Hjemstavn, ligesom man ogsaa i Tyskland taler om spanischer Mantel[5]). Efter Replikskifterne følger i A en Moralprædiken, der i det mindste i sin Begyndelse ligesaa godt kunde have været Indledning til Dødedansen, og som dernæst gaar over til Betragtninger over de tre Parter, der er interesserede i et Menneskes Død:

[1]) Træsnittet er beskrevet af Birket Smith i hans Udgave S. 26; cf. Birket Smith, De tre ældste danske Skuespil S. 13, Noten.

[2]) cf. Weiss, Kostümkunde. Neuere Zeit 1ste Abteilung, S. 216.

[3]) Afbildet i Howard, Appendix to the State of Prisons, 1784.

[4]) Om Straffenes Symbolik se Gustav Geib, Lehrbuch des deutschen Strafrechts Lpz. 1861, I S. 238 (f. Eks. om at bære Sten af By). Henning Matzen, Forelæsninger over den danske Retshistorie. Offentlig Ret III. Strafferet Kbhvn. 1895.

[5]) Se Grimm Deutsches Wörterbuch II, 1608.

Frænder og Venner, som skal arve, Ormene, som skal have Legemet, og Fanden, som skal have Sjælen[1]), og endelig slutter det hele med en Opfordring om i Tide at lære vel at dø: det er hele Sagen.

Wol steruen allen kunsten bouen geyt.

Ogsaa B's moraliserende Slutning (253 Vers i 9 Kapitler) kunde for store Partiers Vedkommende lige saa godt være Indledning. Det hele ender med en Bøn for Forfatterne og Udgiveren:

De dit heft gedicht unde laten setten,
Got mote siner nummermêr vorgetten
Unde vorgeve em sine sunde klein unde grôt,
Unde helpe uns allen ût aller nôt,
So wan de dôt de sele schedet van deme live,
Dat se denne jo ewich mit Gode blive.
Amen.

Den gamle danske Dødedans Slutning bestaar af følgende. Efter Dødens sidste Ord staar der: Enden paa denne Døde-dantz, hvorefter der følger to Træsnit, det ene Mage til Bogens første. Efter disse:

En endelig beslutning Och en formaning til alle.
Christelige venner, i haffue nu seet
det som er for eder teet.

[1]) Smlgn. Hr. Michael Mariæ Rosenkrans 1515 DIII in verso og følg.:
Tha giffuer sig siælen wack och wee
hwn scal thn̄ grwmmæ Dieffuel see
huar mwnæ hwn tha scullæ bliffuæ
Hwn seer thynæ synder storæ och smaa
mz hwilkæ hwn scal for Dōmen gaa
aff sorg mwnæ hwn sig weenæ
Her bliffuæ igeen baadhæ fæsthæ och borghæ
som thu haffuer bygd mz synd och sorghæ
sjælen far bort alleenæ
Kroppen som hær haffuer waret glad
han giffues tha iordhen til ormæ mad
iordhen scal hān ū forthæræ
Thynæ frænder slides om godtzet fast
nar kroppen er i graffuen kast
thz maat thu saaræ kæræ

Mere er ikke bevaret. Hermed kan sammenstilles Epilogen til den utro Hustru.

Vers 436: I thenne leeg haffwe i nw hørt,

og til de Mundo et Paupere[1]):

Thack haffue i, haffue loff och ære
I ville saa lenge tillstede vere
Och flittig høre och venlig see
Baade spill och dantz vj lod her tee.

Den Vanskelighed der opstaar ved at Dramaet har haft to Epiloger har dels sin Forklaring i det selv, dels sin Parallel f. Eks. i Slutningen af Tobiæ Komedie, hvor efter Epilogus endnu Floriger og Mimus tager til Orde, for hver for sig at slutte af.

Karakteristisk for Grundtonen i den gamle danske Dødedans i Modsætning til A og B er dens Strænghed; den er ubarmhjertig og ubønhørlig — i Reglen da; den er konsekvent og kender ingen Gaaen paa Akkord. Verden, Menneskene er syndefulde (ganske met synd besæt), derfor maa vi alle ad Helvede til. A og B derimod er mindre voldsomme, mere afslebne; her møder vi nok en vis Sandsynlighed for, at det vil gaa os ilde hisset, men det kan ikke forfærde os, da Braadden altfor ofte brydes ved det beroligende: men har du været from og brav, da kan du roligt træde frem for Herrens Aasyn. Navnlig forfejler i den danske Dødedans »Dødens Svar«, kort og fyndigt som det er, aldrig sin Virkning; der opnaas her et ikke ringe dramatisk Liv, som dog — paa Grund af Temaets Ensformighed kunde det ikke undgaas — ved den idelige Gentagelse maatte blive noget udvisket. I den lybsk-revalske Tekst træder det formildende Element endnu mere frem end i de to Aflæggere, A og B. Naar Døden f. Eks. her Vers 357 ff siger til Bonden:

Grot arbeit hefstu ghedan.
God wil di nicht vorsman

[1]) Ms. gl. kgl. Saml. Nr. 794 Fol.

Mit dinem arbeide unde not.
It is recht, ik segge di blot,
God wilt di betalen
In sinen oversten salen.
Vruchte nicht en twink!

saa er der egentlig ikke mere at være bange for ud over det rent Selvfølgelige, Uundgaaelige, at alle Mennesker skal dø. Særlig beroligende bliver det endda for os Syndere, naar vi ser, at Bonden lige har bekendt, at han aldrig har ofret Gud en Tanke.

Deraf bl. a. kommer det, at den danske Dødedans i meget ringere Grad end de nedertyske virker trættende og dræbende, og efter min Mening er den nedsættende Omtale, som bliver den til Del af L. Dietrichsen[1]), langt fra berettiget.

Den lybsk-revalske Teksts Prolog henvender sig til en snævrere Tilhører- eller Tilskuerkreds; det Drama, som ligger til Grund for den, har sikkert været beregnet paa en Forsamling af Gejstlige[2]); Prædikanten tiltaler nemlig disse specielt og opfordrer dem til at virke ved deres gode Eksempel.

V. 9—12: Unde lieven kynder, ik wil ju raden,
Dat gi juwe scapeken verleiden nicht,
Men gude exempel en opladen,
Eer ju de doet sus snelle bilicht.

Til denne Indskrænkning kender hverken A, B eller den danske Bearbejdelse. — Af det her anførte Citat ses tillige, at i Prologen de ulige Vers rime for sig og de lige for sig; det samme er endvidere Tilfælde i Dødens Opraab »an alle«; i Replikskiftet derimod rime Versene skiftevis, hvilket helt igennem er Tilfælde i A, B og den danske Dødedans, ligesom ogsaa i den fjerde Aflægger, Dødedansen i Mariekirken i Berlin.

Ved en komparativ Gennemgang af nogle Replikskifter vil de i det foregaaende fremhævede Ejendommeligheder paany bestyrkes, og andre vil komme til.

[1]) Læredigtet i Nordens poetiske Literatur, Stockholm 1860, S. 42.
[2]) Cf. Seelmann, S. 16.

I Spidsen gaar i alle Dødedansdigtninge Paven; han saa at sige fører op. A følger nærmest det lybsk-revalske Forbillede, uden alle Omsvøb forkynder Døden Paven: Pave gør dig nu rede til at følge med, du er den højeste Prælat paa Jorden, derfor skal du danse for; hvis du har røgtet dit Kald godt, kan du i Glæde gaa ind til Herren. — Derpaa svarer Paven med at anraabe Guds Naade og Jomfru Marie; han beder Gud mindes, hvad godt han har gjort. — Der foreholdes ham ingen Synd, han bekender heller ingen. Det eneste, som fremgaar af dette Replikskifte, er det ganske Uinteressante, at Paven maa dø, Paven saa godt som alle andre, og at han ligesom almindelige Dødelige trods sin Højhed i det kritiske Øjeblik føler Trang til en Henvendelse til gracia dei. — *Lidt* mere indeholdt Forbilledet dog, medens Berliner Dødedansen efter de bevarede Teksstumper at dømme har anslaaet samme afdæmpede Tone som A. — I B og i den gamle danske Dødedans faar Piben en anden Lyd; her levnes der ikke Paven megen Ære, — i B stikker dog hvert Øjeblik det forsonende Element, »men hvis« Hovedet frem, en Reminiscens fra A, som i B ved sin idelige trættende Kommen igen i kun lidt varieret Skikkelse afgiver et Kriterium for, at B er et tarveligt Andenhaandsarbejde. At B's Forfatter tillige har arbejdet efter den lybsk-revalske Tekst fra Mariekirken i nærmere Tilslutning end af Seelmann antaget ses ved at sammenligne:

B 169 Her pawes, du werest hôch geresen in state,
med V. 30 Al was ik hoch geresen in state,
og B 185 Dîn losent unde bindent was hêl, vullenkomen unde gans
med V. 27 Dyn losent unde bindent dat was vast.

Det indviklede Forhold mellem den gamle danske Dødedans paa den ene og dens to nærmeste lybske Forbilleder paa den anden Side ses bedst netop i dette Replikskifte ved følgende Tal: A 35 = B 170, A 37—38 = 173—174, A 39—42 = B 145—148; A 33—36 = dansk 123—126, A 39 = dansk

157, A 41 = dansk 161; B 149 = dansk 163, B 151—156 = dansk 171—176, B 166—167 = dansk 183—184, B 175—177 = dansk 127—129, B 180 = dansk 135.

Fælles for B og den danske Bearbejdelse er som sagt det offensive Element; A og den lybsk-revalske Dødedans er kun moraliserende Læredigte, B og den danske Dødedans er offensive Satirer, sidstnævnte med udpræget reformatorisk Tendens; dette illustreres bedst ved følgende Citater:

B 163—168:

. . . de Torken unde ôk de unmilden Sarracenen,
De de cristen mit allen untruwen menen,
Hebben up de cristen gerovet unde gebrant.
Dârumme hebbe ik vele legaten ûtgesant
Mit aflate, umme gelt, jegen desse tyrannen to kreten.
Och hadde ik dat wôl angeleit, des mochte ike wich geneten!

Paven siger her altsaa i sit Skriftemaal: der truede Kristenheden Fordærv fra Hedningerne; for at faa Penge til at føre Krig mod dem har jeg udsendt Afsendinge med Afladsbreve; havde jeg anvendt disse Penge godt, vilde det baade mig nu. — Tilspidset lyder dette i den danske Dødedans

181—189:

Ath predicke Gudz ord, eller tale der om
det aldrig i min hu kom
Men ieg sende Legater vd, store oc smaa
om de kunde nogen stedz penninge faa
For deris falske Afflad, Løgen och tant
som Diefflen mig lærde, oc ieg paa fant
mand viste ey andit, end det løsde oc bant
Guld oc penninge førde de til mig
det fortærede ieg skendelig

og medens Paven i den nedertyske Dødedans gaar i sig selv og ydmyger sig, da Dødsmørket kommer, saa er den danske Pave ikke bange for at pukke paa sine Fortjenester af Guds Rige, skønt Dødens Ord til ham har været alt andet end

— 221—222, her staar altsaa igen B i et snævrere Af-
hængighedsforhold til Mariekirkens Dødedans end A, hvilket dog ingenlunde behøver at rokke den Seelmann'ske Hypothese om Forholdet mellem A og B. Kejseren er en Person, som ikke i samme Grad som Paven har interesseret den danske Bearbejder; han gaar derfor her ikke videre i Detailler, men benytter Lejligheden til med grelle Farver at udmale Helvedes Pine. — At han forstaar at finde det rette Udtryk og ikke føler sig indskrænket til at maatte oversætte efter Bogstaven, ses naar man sammenligner hans Vers 222—225:

Om alle Doctor aff Greckeland
vore hoss mig, ath beskue mit vand
Oc kunde ieg æde en Apoteck op
det hielper dog inthet min siuge krop

med B 197—199:

Men mi dunket, al lete ik halen alle arsten ût Greken
Unde mochte ik to mi nemen eine hele appoteken,
Dat were mit mi altes nicht gewêrt[1]).

At den danske Versemager foruden saaledes at ramme den rigtig folkelige Tone har forstaaet at variere, ses ved at sammenligne Slutningerne af Kejserens, Kongens, Hertugens og Abbedens Svar.

[1]) Egentl.: det vilde aldeles intet være værd med (Hensyn til) mig, ɔ: det vilde ikke gavne mig det ringeste.

Som særlig folkelig i Modsætning til A og B fremtræder den danske Dødedans i Biskoppens Replikskifte. Fælles for dem alle 3 er Biskoppens Udraab pax domini (i B nostri), Henvisningen til Christi Opfordring til Simon Peter »vogt mine Faar« i Joh. Evang. 21, 15 ff., som behandles særlig minutiøs i B, og Henvisningen til Pauli 1ste Epistel til Timotheus Kap. 3, om hvorledes en Biskop bør være; her gaar Danskeren mest i Detaillerne og citerer, medens A og B kun antyder A 65—67:

Wo eyn recht bisschop schal leuen
Dat heft Paulus tho Thimotheo schreuen
Dat bedencke ik nu in myneme lesten

B 369—370:

Wente nu kumt mi dat to sinne, dat Paulus heft geschreven
To sinem junger Timotheo, wo ein recht bischop schal leven

Dansk 358—361:

Icg tencker nu huad Paulus screff
til Timotheum en Biscop geff
Huorledis huer Biscop bør ath vere
wstraffelig, och altid Guds ord lære[1]).

Den danske Dødedans er ikke saa rig paa Hentydninger til de hellige Skrifter og den kirkelige Litteratur som B; dens Digter er sig sit Maal bevidst; han skrev for Folket og kunde ikke hos dette forudsætte Kundskab om, hvem Timotheus var, og hvad Paulus skrev til ham. Saaledes oversættes ogsaa i næste Replikskifte B's O domine Iesu adjuva me til O Gud hielp mig. Latinen har han altsaa ved denne Lejlighed ikke turdet byde sit Publikum. Mindre ængstelig er han for at lade et Par Ord Tysk passere. Datidens danske Publikum forstod sikkert Tysk, særlig nedertysk, godt nok, og det 16de Aarhundredes dramatiske Litteratur vrimler af tyske Brokker dels korte karakteristiske Udraab og Sentenser,

[1]) Cf. Nyt Testamente fra 1524: wnstraffelig — som er bequem at lere andre.

dels indlagte tyske Sange[1]). Ofte har Forfatterne dermed tilsigtet en komisk Virkning, til andre Tider har de derved paa bekvem Maade villet afhjælpe en øjeblikkelig Rimnød, og i nogle Tilfælde synes der endelig slet ingen Grund at have været for Haanden. I Vers 372—373 synes imidlertid den danske Dødedansdigter ved at holde sig ganske nær til A at have begaaet en Fejl.

A 117—118:

Her abbet geystlike vad' di mene ik gātz	Her Abbet, geistlig fader gantz
Kū hastygē in dē dodēdātz	kom nu hid vdi min dantz.

Skulde han muligvis have opfattet *gantz* som Egennavn? Et andet Sted i samme Replikskifte træffer vi en lignende, men heldigere Overensstemmelse med B V. 449—50:

Help Got unde Maria, ik bin gans krank;	Hielp Gud oc maria huor er ieg krāck
Schal ik alrede sterven, dat schût ân minen dank.	skal ieg nu dø wden min danck,

en Vending, som Vers 445 paa Dansk lyder wden min tack[2]). Ogsaa i Kannikens Replikskifte optages V. 449—450 uden videre de nedertyske Rimord i Overensstemmelse baade med A (153—154) og B (669—670), men i grammatisk Konstruktion (og i Ortographi) nærmest i Tilslutning til A. Endelig gaar i Rytterens Replikskifte 4 Vers fra A (357—358 og 363—364) i ordret nedertysk Form igen i den danske Bearbejdelse.

Særlig fremhæves bør ved den gamle danske Dødedans Bondens og Sognepræstens Ord. I Bondens Replik slutter den sig i en Udmaling af Bondens Liv delvis til B, men hæver sig ved sin idyllisk-elegiske Tone højt op over denne.

Sognepræsten optræder kun i A og den danske Bearbejdelse. I A adskiller dette Replikskifte sig i ingen Henseende fra de fleste andre, f. Eks. ikke fra det følgende med

[1]) Eksempler er saa almindelige, at jeg ikke finder det fornødent at anføre et Udvalg her.

[2]) Cf. Ranch, Kong Salomons Hyldning, udg. v. Birket Smith, S. 57 nederst.

Munken: de Gejstlige prises for deres gudhengivne Virksomhed. Anderledes den danske Dødedans; den holder i det hele taget ikke af at prise, og allermindst af at prise de Gejstlige; men allerede Dødens Ord til Sognepræsten synes mindre kaade og noget afdæmpede. Sognepræstens Svar er en Lovprisning, en Bøn for Menigheden og en Syndsbekendelse. Han er den eneste, der ikke ræddes for Døden. Og endelig Dødens Svar:

Du skalt nu til en hellig stad
Der skalt du euindelig vere glad
Hoss din frelsermand Iesum Christ
den du haffuer bekent for verden vist

Hvor vidt forskelligt er dette ikke fra

310—311 Gack hid strax och sig icke ney
ieg vil gaa met och vise dig vey
370—371 Suick stille, holdt din mund tilhobe
Ieg skal nu kende dig op ath mobe
412—413 Vær nu rede, ath følge mig bort
du skalt icke selff vide huort
514—516 Ieg vil dig heden til mørckit sende
I sorg och drøffuelse skalt du dig vende
och all din Ordens glæde haffue ende.

Det ligger da lige for at antage, at den danske Digter har staaet i et nært Forhold til Sognepræster, maaske endda selv har været dansk Sognepræst.

Paa 3 Steder (465, 652, 674) er den danske Tekst ved Bearbejdelsen bleven lokaliseret. Lokaliseringen grupperer sig om det østlige Sjælland og Skaane: Lund, København og Tune Hede.

Illustrationerne i nærværende Udgave er Reproduktioner efter den gamle danske Dødedans, udførte af Hr. Xylograf F. Hendriksen. At dette betydelige Arbejde har kunnet

udføres forholdsvis let skyldes for en stor Del Hr. Overbibliotekar Justitsraad Chr. Bruuns elskværdige Imødekommenhed. Udgiveren udtaler her sin Tak og Forbindtlighed overfor ham saavel som overfor Germanisches Museum i Nürnberg, der velvilligt har sendt sin Lübecker Dødedansoriginal fra 1489 herop til Benyttelse for en kortere Tid. Foruden de i den gamle danske Udgave overleverede Dødningebilleder findes her Døden, bevæbnet med Pil; Hertugens og Junkerens Billeder er forskellige, men sidstnævntes er lig Haandværkssvendens; Borgerens Billed er lig Kirkeværgens; Ammen fremstilles knælende ved Barnets Vugge. Prædikenscenerne og Slutningsbilledet i den danske Dødedans hører ikke til 1489eren.

Til Slut skal endnu bemærkes, at Titlen paa den til V. 14 citerede danske Dødedans fra 1622 er Typus Omnium Morientium etc. af Nelaus Povelssøn Nested.

Een endelig beslutning Oc formanin[g].

Fortalen.

Mine kære venner ieg kand forfa[re]
Huilcket ieg vil eder nu atuare
At verden er ganske met synd bes[æt]
det haffuer nu lenge verit forgæt
Thi haffuer huer leffuit effter sin begiære
oc ingen actede Guds ord ath lære
Der fore (at wi end nu met ydmyghed
kunde kiende vor egen wselhed
Oc altid aff hiertit begiere Guds naad[e]
som kan oss beuare fra syndzens vaad[e])
Ville i nu alle stille være
da vil ieg eder nogen tidende bære
Oc lære eder nu ræt at dø
oc forsmaa denne verdens ø
Fordi alt det som vorder fød

[gi]ffuit oss alle den Euige fred
[Me]n den naturlige død kunde wi ey vige
huercken gāmle eller vnge, fattige oc rige
Den hellige scrifft raaber met all flid
ath her er io en stackit tid
Der fore lader oss for øyen staa
ath wi skulle snarlige heden gaa
Den anden død vil ieg oc om tale
och eder saa hannem for øyen male
Den død, er synden ihiel ath slaa
och altid mod vor begiering ath staa
Der til den gamle Adam ath døde
och met sin art leggis aldelis øde
Den død er Christne ganske nyttelig
om de ville vndgaa Dieffuelsens suig
Den Tredie død er visselige ond
thi han forderffuer siælen i bond
Det er, Naar synden maa selff regære
och inthet acthe om Christi lære
Naar Adam røris met ond begæring
saa myster Sielen all sin næring
Naar mand vil sig icke met Gudz ord lade styre
det maa man kiøbe euindelig dyre

Der er icke nogen anden slig
thi hand vil vare Euindelig
Thi alle som bliffue i synden død
och vorde ey hulpne aff den nød
Ganger nogen aff i slig vantro
da maa hand i helffuede euindelige bo
Thi raader ieg nu baade mand oc quinde
som Euig salighed acte ath vinde
Ath i icke saa forsømmelige heden gaa
Men megit mere i Troen staa
Oc eders leffnit der effter skicke
saa skeer Gud loff, oc eder lycke
Saa kand den naturlige død eder ey skade
men megit mere gaffne oc baade
Der faare, verer rede paa huer en sted
naar døden kommer, ath følge med
Det maa alt vere, lader oss icke forfære
Christus haffuer varet oss at, met sin lære
I Euangelio saa screffuit monne staa
oss bør der alle ath tencke paa
Vi skulle vere rede dag och stund
thi døden tøffuer ingelund
Viste hosbonden i huilcken tiid
at tyffuen ville komme, han vogede mz flid
Met den veckt skulle i forstaa

dem bliffuer døden til stor baade
Ieg meen hand vil icke lenger duelie
men vil oss hastelige neder quelie
Thi staar nu stille, at see och høre
huad døden haffuer met sig ath føre
Ieg meen ieg seer hannem nu komme
somme til onde, och somme til fromme

Døden til Meenheden.

Hælse! hælse! alle her monne stande
ville i alle sammen gaa mig til hande
Oc vandre met mig en vkiend vey
det hielper eder inthet ath sige ney
Vere sig Paune, Biscop, oc Cardinal
Cannick, Prest, Munck, eller Official
Vere sig student, eller Scholemester klog
ieg meen alle dem som læse i bog
Der til baade Keyser oc Keyserinde
Konning, Hertog, oc Hertoginde
Riddere oc Suenne, Iomfruer oc mør
Borgemester oc Raad de der til hør
Huad giørs behoff nu lenger kalle,
i denne dantz skulle i frem alle
Kommer hid kommer hid i maa met gaa
der hielper nu inthet emod ath staa

Verer alle beredde i denne tid
oc kommer her alle i min strid
Ieg vil eder alle paa Iorden vdstrecke
oc huer eder een fod lenger recke

Vere sig gamle, Vnge, Arme, eller Rige
ieg mener dem altsammen tillige
Menniskens leffnit er i vngdom
forfylt met synd, och megit wfrom
Vngdommen giffuer ieg ingen fred
ieg dantzer met ham til hand faller ned

Saa taler nu Døden til Paffuen

Her Paffue, følg nu snarlige med
du holder paa Iorden den høyeste sted
En Vicarius Christi du høyste Prelat
Dantz du her fore, effter din stat

Eth hoffuit for Christi faar och folck
skulle du haffue verit, oc en god tolck
Du haffuer det nu alt slæt foruend
och alting saa i grunden skiend
Huor kandt du det finde screffuidt
ath du skulle saa haffue leffuidt
Ecteskaff som Gud selff bød
haffuer du forbødet vnder helffuedis nød
Der fore haffue mange bedreffuid hor
och slæmmere synder end nogen mand tror
Monne du icke vere skyldig i samme last

her seer du døden fore dig staa
Kand du nu i Himmelen komme
saa giør der til dit beste oc fromme
Alligeuel mot du først met mig dantze
haffde du end paa fire pærle krantze
Nu vil ieg dig skiude i min borg
hun er opfyldt met suck och sorg

Paffuen suarer.

Maria forbarme dig, Miserere mei
hielp nu S. Peder, Oui Ohei
Eya aauih, skal ieg nu dø
Da hielp mig nu Maria mø
Alt er ieg til høystad vdkaaren
Det er dog nu met mig forlaaren
Ieg skulde holdet Christne i endrectighed
och ledt dem paa den rætte beed
Som de deris siælis føde kunde faa
ney, Ieg vaar alt formegit laa
leg haffuer vist megit paa fundit
som icke i scrifften er begrundit
Alt det mig fulde, vor hoffmod oc bram
eya, nu frycter ieg for stor skam
De hellige fædre som fore mig vaare
gode seder oc stor hellighed de baare

Om alle Doctor aff Greckeland
vore hoss mig, ath beskue mit vand
Oc kunde ieg æde en Apoteck op
det hielper dog inthet min siuge krop

Døden skynder sig alsommest
oc siugdom haffuer mit hierte befest

Døden Suarer

Her er min borg, her skalt du bliffue
Ieg vil nu heden oc flere hid driffue

Døden til Keyserinden

Keyserinde Keyserinde du edle quinde
huorlunde staander nu din sinde
Alt dit hierte oc salighed
haffuer du lagt paa hofferdighed

Du skulde dagtinget de wsle oc arme
och altid dig offuer dem forbarme
Men kom snarlige oc følg nu mig
en hel fod lenger recker ieg dig
Met disse samme ord vil ieg oc kalle
Fruer oc Iomfruer i Verden alle
Thi, lige saa vil ieg met dem handle
til muld oc iord snarlige foruandle
Holt ved dantz fram, det maa alt vere
det hielper nu icke effter ath kære

Keyserinden Suarer

Aha, huor vnderlig er ieg til sinde
dog er ieg en ædel Keyserinde
Ieg haffuer nu megit met verden at skaffe
O, vilde døden mig icke straffe

Huad kunde det hannē skade vilde han mig spare
at ieg komme icke i saadan fare
Motte ieg see mine børns heder och ære
da ville ieg megit glader være
A ney ney, det kand mig icke skee
ieg føler den bitter dødens vee
O Gud til dig er all min lidt
Hielp mig nu i denne tidt
Ieg maa nu heden met døden træde
til megen sorg och ingen glæde

Døden Suarer.

Ieg skall dig nu vise vey
Gack met mig, der hielper icke ney

Døden med Spaden.

Døden til Konningen

Hoffmectig Første veldig oc rig
træd hid, du skalt nu vere mig lig
Guds ord skulde du altid forfremme
retferdighed och miskund icke glemme
Haffuer du det giort, da vær nu glad
du skalt nu til en anden stad
Det hielper icke emod ath staa
du skalt strax heden met mig gaa

Konningen Suarer.

Oho, Alle de læger der ere i vort rige
lader dem alle komme hid tillige
Skicker mig oc en mester klog
som haffuer studeret i lægebog
Thi døden begynder mig saare at plauue

Ieg tror ieg fanger ey mange dauue
Ieg ville hand vilde det sætte i dau
til ieg finge skicket min ting i lau
Vaare min siel fra Synden fri
da ginge ieg dristelige i denne kri
Nu stinger mig døden saa iemmerlige
ieg kand nu icke for hannem vige
O Gud almectiste for din naade.
Hielp mig nu aff denne vaade

Døden Suarer.

Om lægedom ath tale kand icke due
Ieg skal dig i min borg ned skrue

Døden til Hertogen

Kom edle herre velbyrdig och skiøn
til dantzen est du megit kiøn

Men, huad det er, da kom met mig
til dødens borg da følger ieg dig

Hertogen Suarer.

Hielp de hellige iii koger aff kolne stad
vil nu døden giøre mig wglad
End nu ath dø er icke min tid
ieg haffuer nu først til verden stor lid

Nu er ieg saa siug ieg kand mig ey røre
døden vil mig aff verden køre
Ieg maa nu lide denne nød
Gud frelss mig fra den euige død

Døden Suarer

Gack hid strax och sig icke ney
ieg vil gaa met och vise dig vey

Døden til Cardinalen

Her Cardinal, met din lange suantz
gack nu hid i denne dantz

Døden med Leen.

Io mere du haffde i verden here
diss ydmygere skulle du for huer mand vere
Du skulle den hellige Kircke opstøde
ieg men du haffuer henne moxen lagd øde
Din store missbrug och falske fund
kand dig icke hielpe i denne stund
Kom nu strax ath følge mig
Til fremmede land da følger ieg dig

Cardinalen Suarer

Deus meus benaade mig
Thi ieg haffuer aldrig ræt dyrcket dig
Aff Apostlenis sæde hagde ieg naffn
det beuisde ieg aldrig met noget gaffn
I deris scrifft ieg ret aldrig saa
Oc icke heller i deris veye ville gaa
Men mere effter Pauuens paafund
det vor mit arbeyde alle stund

Nu seer ieg huad det kand mig forhuerffue
thi døden vil mig plat forderffue

Døden suarer

Det er alt nu for silde ath klaffue
du haffuer ende paa dine daffue

Døden til Biscopen

Herre Biscop, du skalt nu høre mig
aff dine dyder siger ieg dig
met krig oc orlof heffndẹ du din harm
och giorde saa mangen mand wsel oc arm
Aff Christi faar plockede du den vuld
aff girighz kunde du icke bliffue fuld
Naar du haffde plocket Christi faar saa fast

och giorde dem baade skade oc last
Siden skøtte du ey huort de fare
om de bleffue fri eller komme i snare
Dog skulle du anderledis haffue giort

Døden paa Løven.

det haffuer du baade hørt och sport
Du skulle selff tagit Christi faar til vare
ath de kunde bleffuit for vden fare
Och skifft blant dem den gode føde
Nu haffuer du moxen lagt dem øde
I huad maade oc met huad fund
det talis nu skøt aff huer mandz mund
Ieg kand icke lenger tale met dig
thi du mot nu strax følge mig

wstraffelig, och altid Guds ord lære
Krig, Iackt, och stackarle ath plauue
det vaar min predicke i mine dauue
Nu er megen wsamdrectighed
opkommen, for min girighed
Nu kand ieg mig icke bare
Døden vil mig icke spare
Ieg haffde nu mindst paa hannem act
nu tager hand mig met vold oc mact

Døden suarer

Suick stille, holdt din mund tilhobe
Ieg skal nu kende dig op ath mobe

Døden til Abbeden

Her Abbet, geistlig fader gantz
kom nu hid vdi min dantz
Huor mange Capitteler monne du i vere

Døden med Leen.

Før du kunde din Regel lære
Men, huad som der staar screffuit vdi
det lader ieg denne tid gaa forbi
Kloster haffuer du giffuit dig i

for du ville vere for arbeyde fri
Du vilde aldrig noget gaat lære
huor Guds ord lærdis ville du ey være
Tenck huor det vil met dig gaa
her seer du Døden for dig staa
Ieg gaar nu icke fra dig før
End du kommer igennem denne trange dør

Her Abbet

Hielp Gud oc maria huor er ieg kräck
skal ieg nu dø wden min danck
I viii Capitteler vor ieg vdi

Før ieg kunde bliffue i Orden fri
Der til meget studeret och lest
om Ordens begyndelsse altsommest

Saa lenge til de kunde duelig vere
selff vel ath leffue, och andre lere
Men nu haffue wi saa fundet paa
ath hellighed skulle paa klosterleffnit staa
Der met haffue wi bedragit mange
som i den mening haffue værit forlange
Motte ieg faa bedre aff denne siugdom
Ieg ville gaa paa min fod til Rom
Men døden vil icke staa aff til side
O Gud hielp mig aff sorg oc quide

Døden Suarer

Paa saadant skulle du haffue giffuit act
der du vor karsk, och i velmact
Vær nu rede, ath følge mig bort
du skalt icke selff vide huort

Døden til Tydske Ordens herre

Herre Mester aff Tydske orden
paa dig bruser ieg met min torden
Til gerighed oc verdens ære
haffde du altid din største begære
Nu gack met mig och ver ey seen
Dette herredom for du aldrig igen

Herren aff Tydske orden suarer

Nu tyckis mig ieg haffuer onde kaar
dog haffuer ieg verit her femten aar
Een Guds Ridder, oc en Mester viss
och hafft der fore stort loff och priss
Nu kand icke mit store naffn
komme mig til salighed eller gaffn

Thi døden vil mig plat for øde
met stor siugdom oc megen møde

Døden Suarer

Du taler fast om din ære
Dog mot du her icke lenger være

Døden til Docteren i lægekonst

Her Doctor, du beskuer fast dit vand
nu skalt du til ith andet land
Hør nu mig Doctor lampe
ieg vil nu holde met dig en kampe
Du skalt icke lenger i glassit kige
For min mact mott du nu vige

Docteren i lægekonst Suarer

Hielp Gud ieg er saa ille till pass
det vand ieg haffuer i dette glas
Er bode grønt røt oc blacket
det betegner mit liff vil bliffue stacket
Alt det krud i Apotecken ær
hielper mig icke i denne fær

Døden Suarer

Kom kom, ieg siger end en gang kom
Dig hielper nu inggen legedom

Døden til Cannicken

Her Domherre, Proficiat, Bona dies.
bliffuer det forglemt her vorder nogit nyes
Fem Sogne kircker haffde du
De skulle ille bekomme dig nu

Døden med Leen.

Du holt stor Grauiteet offuer dit bord
du ville icke Predicke ith Guds ord
De fattige ville du inthet giffue
der fore vil ieg hart met dig kiffue
Din graaskinde kappe skalt du aff legge
Oc bliffue i Iordens sortte vægge

Cannicken Suarer

Eya eya, mig fattige mand
skal ieg nu vancke i fremmede land
Her til haffuer ieg hafft stor mact
Paa døden haffde ieg liden act
Motte ieg leffue nogen stund
da bleffue ieg snart Prelat i Lund

ieg er der megit duelig til
nu vil døden regere sit spil

Døden Suarer

Gack strax met mig Cannick strunck
Din Grauiteet hielper dig icke munck

Døden til Kirckeheren eller sogne prest

Her Kirckeherre cū licentia kōmer ieg til dig
du skalt nu strax følge mig
Du haffuer nogen stund verit en hyrde
offuer Christi faar som han køffte dyrde
Dog ath du est en viser mand
du mot alt dantze ved min hand

Sogne presten Suarer

Loff oc ære, vere dig euige Gud
for du sender nu til mig dit bud

O Gud, til dig staar alt min lid
vdi velmacht och i dødzens tid
Dit ord som du fickst mig ath føre
Det haffuer ieg ladit alle høre
och bad dem der effter gøre och det geme
i hiertet det beuare och aldri gleme
Saa kunde de bliffue der vidt tryg
ath vere hoss dig i glæde euindelig
O Herre beuare dine faar fra vlffue grume
och for de hunde som ere stumme
O Herre lad aldrig komme mære
vdi vort hierte, den falske dieffuels lære
Ieg giffuer mig aldelis vnder din mact
thi giff icke paa mine synder act

Døden Suarer

Du skalt nu til en hellig stad
Der skalt du euindelig vere glad
Hoss din frelsermand Iesum Christ
den du haffuer bekent for verden vist

Døden til Muncken

Broder Siluanus, eller huad du heder
dig er, der ieg saa fast effter leder
Din Klosters regel oc falsk kyskhed
hielper dig icke til salighed
Kom nu strax och dantz met mig
en sorgfuld Afftensang kiender ieg dig

Muncken

O Deus huor vnderlig lyde disse ord
dē hørde ieg aldrig offuer vort bord

ath ieg motte leffue en stackit tid
Ieg ville fyllest for synden gøre
Nu vil icke døden slig snack høre

Døden suarer

Hør her til nu broder Tuul
læg nu aff din Ordens Kuul
Ieg vil dig heden til mørckit sende
I sorg och drøffuelse skalt du dig vende
och all din Ordens glæde haffue ende

Døden paa Løven.

Døden til Ridderen

Streng Ridder, fød aff edel stæmme
kom hid, ieg vil dig icke glæmme
Gack nu frem i denne dantz
din macht, verdens ære, oc din finantz
Vil nu haffue ende for vden skemt
I din velmact haffde du det glemt

Ridderen Suarer

Hielp Ridder S. Iørgen, mig monne saa suime
aldrig haffde ieg en verre time
I denne nat vaagede ieg saa lenge
til Kongelig Maiestat ville til senge
Och holt hans naade met lang snack
ath ieg kunde fortiene megen tack

Døden Suarer

Vær strax til rede ath følge mig
Een sorgfuld forlæning giffuer ieg dig

Døden til Officialen

I Geystlige dommere, oc du Official
i skulle nu i een iemmerlig dal
Ieg steffner eder hid til mig nu alle
ehuad mand eder vid naffn monne kalle
For dommen skulle i alle gaa
Det hielper icke ath haffue voxe næse paa

S. Hans met den røde mund
haffuer forderffuit Retuished i grund
Døden vil mig det nu gælde
hand vil mig skilie ved mit vælde

Døden suarer

Dette skulle du førre tencht
Før saadan sorg haffde bleffuit dig skenct

. . . .

Det vil icke lenger bliffue saa slæt
du skalt nu for en strængere ræt

we dig ath du til verden kom

Borgemesteren Suarer.

Ach Gud, huor skal ieg det forstaa
ath ieg saa snart aff verden skal gaa
Ieg mente ieg skulle end bliffue sparit
til ieg finge flere sager forklarit
Disse borgere kunde mig icke ombære
de haffue aff mig stor heder och ære
Nogen stund haffuer ieg borgemester værit
i gode dage mit leffnit fortærit

Her er alt ende paa dit vold

Døden til Nunnen

Kloster Nunne du edel pige
Iomfru Alhed du skalt nu vere min lige
Din viiel oc kuuiil oc rosenkrantz skøn
der faare for du icke mere løn
(Ey heller for faste och læsning din)
End du haffde gangit och voctet suind

nu maa ieg hæden i døden dantz

Døden Suarer.

Reck til mig dine huide hender
leg følger dig bort fra venner och frender

Døden med Spaden.

. . . .

Lad mig end leffue nogen tid
at ieg motte bruge en anden id
End ieg haffuer giort til denne stund
I synd oc ondskaff mange lund
Met slemmen oc demmen i offuerflødighz
desligest met hoffmod och wkyskhed
Ieg haffde nu acthit ath giffte mig snart
Nu tager døden mig met en fart

Døden Suarer.

Læg strax aff din pærle krantz

Døden paa Løven.

Och følg mig nu i denne dan[tz]

her er end flere skulle følge mæd

Iomfruen Suarer

Eya motte ieg end bliffue i liffue
der om ville ieg mine klenodie giffue
Døden sparer intet menniskeligt køn
Thi hielp mig nu Marie Søn

Døden Suarer

Vi maa alt strax nu heden gaa
det hielper dig icke her lenger ath staa

Døden til Borgeren

Du Borger du vancker til strand oc land
ath du kant bliffue en riger mand
Stor falskhed brugede du met den arme
der offuer motte Gud sig forbarme
Du skalt icke lenger bruge sligt suig
Ieg er nu kommen hid effter dig

Borgeren Suarer

[Oh] huad haffuer ieg megit der til giort
[mit] naffn kunde bliffue mangested sport
[guld] fick ieg met aager och suig
[nu vil de]t ille bekomme mig
. . . .
. . . .

Kom nu strax met mig Per vinge
Det hielper icke dig lenger at tinge

Døden til Embitzmanden

Du Embitzmand, gør nu din flid
aff Verden mot du følge mig i denne tid

Døden med Spaden.

Haffde du end flere Embede lerd
det hielper dig dog intet i denne ferd

Embitzmanden Suarer.

Hielp nu Gud oc Sancte Loye
I aar skulde ieg skiude Papegoye

Døden Suarer

Ieg vil nu strax gaa aff stæd
du vorder alt at følge mæd

Døden til Studenten

Her Domine Baccalaurie, ieg siger saa
du skalt icke lenger til studium gaa
Haffuer du Studeret til Christi ære
en god hielp monne det dig nu være
Du skalt alt for den retuise dom
haffde du end Studeret i Rom

at ieg maatte her effter ærlige leffue
Maatte ieg met døden disputere
om ieg kunde fri for hannem være
Ieg formercker det hielper mig icke nu
O Herre Gud, kom mig i hu

Døden Suarer.

Læg nu aff din Baccalaurie hette
I min borg vil ieg dig sette

Døden til Bonen

Tidicke Bonne, kom met en hast
huem ieg for fat dem holder ieg fast
haffuer du fryctit Gud, oc hafft ham kær
Oc elsket din Ieffnchristen fiern oc nær
Da kand dig icke skade ith stycke
Aff denne Verden wil ieg dig rycke

Bonden Suarer

Eya, gadz blaam, Skal ieg nu dø
ieg acter end at høste baade korn oc hø
Oc siden der aff gøre mig gaffn
sompt vil ieg sælge i Kiøbenhaffn
Ieg haffuer hiemme saa skøn en daatter
hun er saa huid som nogen taatter
Hendis bryllup vilde ieg gierne gøre før
end de skulle bære mig død aff dør
min hustru er saa hederlig en quinde
fulduel kand hun veffue oc spinde

Skal ieg nu fra hende saa snart
det napper i mit hierte fuld hart
Fuld ont haffuer ieg i mine tarme
ieg haffuer alt mine fiske varme

Døden Suarer.

Tenck nu huercken paa Kone eller barn
Du skalt nu strax vdi mit garn

Døden til Rytteren

Du Rytter woldest gerne iuncker heten
Dantze vort, laet di nicht vordreten
I denne dag vil ieg fickte met dig
du slass til Ridder om du slar mig
Ieg vil din hoffmod ey lenger spare
Dine staalte ord kunde dig icke beuare

Rytteren Suarer.

Vol vmme, wolheer mit lichten sinnen.
de nicht enuogen, de kan nicht winnen

Ieg er til freds at døden er vred
ieg vil hannem møde paa Tune hed
Skal hand mig sla i denne dag
dog skal hand før haffue megen wmag
Skal ieg dog slass i denne strid
Til Gud setter ieg nu all min lid

Døden Suarer.

Ieg sagde dig ath du skulle vige
Du ficktede aldrig met min lige

Ammen Suarer.

O Græselig død, ieg paa dig øber
spare dette barn som ieg nu suøber
Du kant dog lidet aff mig vinde
Ieg er en fattig skrøbelig quinde
Det vil nu vere for wden skempt
døden haffuer mit hierte klempt
Thi wil ieg mig nu Gud befale
. . . .
. . . .
Nu kommer døden met sin macht
paa hannem haffde ieg ingen acht
Ieg er saa siug ieg kand icke gaa
Hielp mig Gud som alting formaa

Døden Suarer.

Læg nu aff din Spanske kappe
Padder oc Orm skulle dine Tarme nappe

Enden paa denne Dødedantz

Billede som foran Fortalen.

En endelig beslutning Och
en formaning til alle.

Christelige venner, i haffue nu seet
det som er for eder teet

. . . .
. . . .

ORDFORKLARINGER OG ANMÆRKNINGER.

endelig beslutning (findes ogsaa til Slut, foran V. 698) ɔ: Summen paa denne Bog. Thenne bogs swmmelige beslutting, P. Eliesens Danske Skrifter ved Secher S. 483.

1 ieg kand forfare, jeg erfarer, hörer; mnt. vorvaren »in Erfahrung bringen, hören«; cf. jeg kan vide = jeg ved, som man jo nok kan vide = som man jo nok ved. V. 356.

2 atuare, berette, forkynde; i nuværende Betydning V. 74.

3:4 besæt : forgæt; af det förste Rimord er kun de 3 förste Bogstaver bevarede; de to sidste i det sidste er utydelige; der kan ligesaa godt staa —at som —æt. Herm. Weigeres Rævebog Kbhvn. 1555 rimer besat : forgat. — forgæt, glemt.

5 Thi, derfor; V. 24, 63; sin begiære, nu et Begær, er paa Gammeldansk ligesom paa mnt. fem (V. 36, 45 begæring).

7 end nu ɔ: inden det er for sent.

10 beuare fra, bevare for, imod; syndzens gen. af synd, Dieffuelsens 40, dødzens 479 (derimod 259, 301 dødens).

12 nogen tidende bære, fortælle noget.

14 denne verdens ø, cf. 22 i verdens ø, begge Gange rimende paa dø. Denne Forbindelse er saare almindelig i ældre Dansk. Ranch, Samsons Fængsel (Birket Smith 146): Dieris finnde will ieg leffue oc døe? | Emeden ieg er paa denne øe. Hekastus (Hds. gl. kgl. Saml. Fol. No. 794) II, 9 Skall ieg dog ret nu døe? | Ia du skalt nu vandre aff teñe 66. Comoedia de Mundo et Paupere (samme Hds.) Prol. Men Maate D66 | Aff denne Verszens 6e og flere andre Steder, een Gang i Rim døer : øy; Dansk Dødedans fra 1622

Maa ieg dog dø, af denne Ø. Dorotheæ Komedie (Birket Smiths Udg., S. 97) Ieg ved en saa syrlig en god mø, | Szom kand findes veneste paa nogen øø. De fleste af de her citerede Steder føles Ø som insula, navnlig hos Ranch ved Brugen af Præpositionen paa i Modsætning til Dødedansens i. Imidlertid er det næppe dette Ord, som foreligger. Jeg finder det sandsynligere at Ø er etymologisk lig øde, smlgn. medens > mens, svide > svie > svi, frødhe (gl. dansk Bibeloversættelse, udg. af Molbech II Moseb. 8, 2) og frøer og lign.; altsaa øde har mistet sit ð, rimeligvis efter at dette er traadt i Udlyd; cf. Hekastus III 7: Thi ieg dig ey kand hjelpe aff nød, | Derfor skal du nu ene død; V 6: Och aad aff det træ der hand forbød, | Derfor da motte di alle død; V 11: Derfor vill ieg gladelig dø, | Och skillies fra deñe Verdzens nød. Her synes Verdzens nød at være en Variant for Verdzens ø. P. Palladius: En Nøttelig Bog om S. Peders Skib, 1554 C 8: der faare ville wi ocsaa haabe som i dag leffue paa Guds naade oc hielp, at hand ocsaa vil føre oss igennem denne ørken, oc iemer dal (cf. V. 534 iemmerlig dal). Endelig indeholder Dødedansen selv i Vers 15—16 Forklaringen, hvorfor Jordelivet kaldes denne Verdens Ø.

15 fordi, thi.

17 haande, Slags, endnu bevaret i allehaande; døde plur. af Død, Dødsmaader.

20 vis 1. pers. præs. sing.; V. 50, 91, 95, 104 ieg meen, men V. 118 ieg mener.

20—21 fra refererende Konstruktion slaas der pludselig over i direkte Tale. skalt, 215 og oftere 2. pers. præs. sing. 153 og oftere mot, maa. 204 og oftere est. 295 kant. 480 fickst.

23 foruden al nöd, uden nogen Nødvendighed.

27 den naturlige død, den legemlige død; saaledes forstaas vel ogsaa naturlig i den Københavnske Trosbekendelse, i Theol. Tidsk. af Scharling og Engelstoft I 11, 30, hvor man ikke har kunnet forklare det; legemlig, legomlig er nemlig paa den Tid = kødelig, se Menige Danmarkis Rigis Bispers Svar 1533 E: at wor kircke haffwer mange legõlige oc kiødelige mẽniscker.

28 har et anakoluthisk Spring fra negativ til positiv.
34 saa, saaledes, som følger; for øyen male, fremstille.
37 døde, dræbe (sammenlign dødelig i Betydningen »som kan dræbe«).
38 Forbindelsen er noget uklar. Brandt trykker lægge. Meningen er vel: og ødelægge, udrydde ham (den gamle Adam) med alt, hvad hans er, hvilket ved en Assimilation er blevet altfor knapt udtrykt i Passiv.
41 død er her masc. ligesaa V. 55; Eksempler paa fem. i Kalkars Ordb.
42 i bond, nu kun rimende i Bund og Grund; V. 134 i grunden.
44 inthet, Omfangets Akkusativ 100, 112 og oftere; inte, dial. it, ikke; acthe om, agte.
45 røris med, berøres, smittes af.
48 kiøbe, betale, bøde for, cf. Köbepenning = Betaling; nedertysk Reineke de Voss fra 1498 V. 3177 dit schal he wedder betalen unde kopen; dette Vers gengives ikke i Herm. Weigeres danske Oversættelse; samme Betydning har ogsaa oldn. kaupa og gammelsvensk köpa. — euindelig, i Evigheden. — dyre adv., dyrt (endnu saa i jyske Dialekter).
49 Thi at = thi; fanger, faar cf. 61 ganger; sielen fem.
54 laa, cf. tysk lau, lunken, ligeglad, indifferent; V. 82, 166.
59 bliffue i synden død, dö i Synden.
60 hulpne, hjulpne.
61 ganger aff, gaar heden (65). Konstruktionen er meget løs.
66 meget mere, tværtimod (V. 70), cf. tysk vielmehr.
69 : 70 skade : baade.
71 huer en sted 124, 184, Fælleskön, cf. i Steden for.
73 alt, allerede, nu, straks; 200 alt nu ɔ: nu straks; 601 alt strax nu; 626, 631 alt. — forfære = forfærde, her intrans. forfærdes, ligesaa i Tavsen, Post. Vinterd. 217, da bleff hun kosen, oc lod seg forfære. Vers 88, igen rimende paa lære, trans.
79—80 se Indledn. S. 11.
80 mz, forkortet (V. 339) i Stedet for met, der i Rim kan skrives med (123), mæd (: næd, som er den ægte danske Form, for Næt, der er af nedertysk Oprindelse, V. 595).

81 veckt, Nattevaagen, Vagt = Agtpaagivenhed, viser hen til vogede V. 80.

84 frit, frejdigt; kiffue stride, kæmpe.

89 hobis til, sætte deres Haab, Lid til, jvnf. sv. håppas.

91 duelie, dvæle, töve.

92 quelie, kvæle; neder quelie (cf. S. 11) ligesaa Danske Magazin I S. 91. Paa then tridie dag opstoed then Herre Christus herlig och veldelig nock met syn Sag ighien, then the vilde haffde lagd død i graffuen. Ia effther theres gamle Muncke seed satte leffuende ned i iordhen, thet er, nedqualde hannum (Aar 1530).

96 til onde — til fromme, til Skade — til Gavn; Meenheden, se S. 22.

97 Hælsel, et hilsende Udraab, sammensat af hæl og sel, der ogsaa forekommer adskilte f. Eks. Den utro Hustru, Birket Smiths Udg. S. 60 Dotter myn lille, stat heel oc seell, hvor heel oc seell staar pradiktiv-adjektivisk; adverbiel Brug findes f. Eks. leffue bodee hell oc sæll, liffue wel oc sel (Kalkars Ordb.). Den förste Del af Sammensætningen er lig dansk hel; got hails, on. heill, mnt. hêl, oht. heil; i Ulfilas Bibeloversættelse bruges paa samme Maade hails som Hilsen, hvor den græske Tekst har χαῖρε; og ligesaa forekommer ags. wes hål! og oht. heil wis thu! Molbech gl. dansk Bib. II Sam. 16, 16 Heel see thw konning. Grundbetydningen er sund, rask i legemlig Henseende. Ogsaa den anden Del af Sammensætningen optræder selvstændig som Hilsen, men gaar i de germ. Sprog mere paa det sjælelige: got sêls ἀγαθός, on. sæll lykkelig, oht sâlig, nht. selig (uden etym. Berøring med Seele), lat. salvus, salus, salve!, gr. ὅλος hel, Hom. Od. XXIV 402 οὖλέ τε καὶ μέγα χαῖρε.

102 Officialen er en gejstlig Dommer, særlig Bispens Repræsentant i Jurisdiktionen (533).

114 i min strid; skulde det betyde Række? Schiller og Lübben anförer et Eks. paa mnt. strît i Betydning »Schlachtreihe«; hvis det derimod betyder Strid, Kamp (saaledes f. Eks. Schrock: Forklaring om Ægteskab X) staar min objektiv: Kamp mod mig. For Betydnigen Kamp taler V. 84, 283, 433, 457, for Række taler A, 24 in mynen kreyt.

115 Se Indledn. S. 16.
116 huer eder, eder er gen. part.
118 altsammen, men 216 alle sammen.
119 menniskens, gammel Genitiv (Plur. menniske 146), 191 hiertens, on. hiartans, mnt. hertens, ht. Herzens.
120 forfyldt, opfyldt.
121 Vngdommen masc.
126 stat, stand, mnt. stat, V. 210.
127 Girighed, Havesyge, mnt. gîricheit, V. 339, 365.
130 bord er den gamle Pluralisform (land 205, 321).
132 tolck, Midler, cf. Kalkars Ordforklaring til Birket Smiths Hi. I. Ranchs danske Skuespil S. 391.
133 det alt slæt foruend, rentud misbrugt det altsammen.
138 forbødet, forbudt.
143 tide, tider.
144 ide, pl. af id, dannet i Rim til tide, (on. iðn) Syssel, Beskæftigelse.
152 fromme, ikke helt identisk med fromme i 96, hvad du evner.
155 borg fem.
157 forbarme, Optativ eller Imperativ 2. pers. sing., 213 sige, brugt parallel med Imperativ (cf. ogsaa sig 310).
161 alt er ieg, skönt jeg er; høystad, høj Stilling; mnt. grotem state.
162 det er dog nu met mig forlaaren, det er dog ude med mig nu.
163 endrectighed, mnt. eindrechticheit.
164 beed, en, Græsgang.
165 som, hvor.
169 fulde, fulgte.
174 effter kommere, Efterfölgere B 154 nâchkomelingen.
183 sende, sendte.
185—187 Brud paa Rimenes regelmæssige Skifte.
192 forhuerffue, erhværve, vinde; V. 330.
193 alligevel haaber jeg at arve noget der.
197 bolde, gode, fortræffelige.
206 menige, samlede, ganske, hele.
216 knabre, knebre, klapre.
217 det (jeg har sagt) gaar i al sin Elendighed i Opfyldelse for dig.

fat i en Læge. I næste Vers resigneres der.

222 Doctor, uforandret plur. Greckeland; andre Former i ældre Dansk: Græken, Grækland, Grækerland, Grækenland.

223 ath beskue mit vand. Dette var et Hovedmoment i Diagnosen; Lægen og Uringlasset var i det 15de og 16de Aarh. saa at sige uadskillelige, Glasset findes paa de fleste Billeder af Læger fra den Tid. Se f. Eks. i Hartm. Schedels Chronica fra 1494. Hvorledes en Scene som den i de Mundo et Paupere, hvor Lægen rækker Patienten Uringlasset og denne giver ham det fyldt (eller fingeret fyldt) tilbage, har ladet sig udføre er utænkeligt.

224 Apoteck Fælleskön, V. 440.

226 alsommest; alsom, altsom adv., forstærkende ved Superlativ; V. 391 altsommest.

227 befest, sat sig fast i.

229 skulde leffuit, sammenlign Eksemplerne med død til V. 14.

231 giort den rette dom, fældet den rette Dom.

233 bide, trans. vente paa.

235 heden; man maa tænke sig Döden forlade Scenen og komme ind med den næste. Dödedansdramaets Teknik har da været forskellig fra den i det 16de Aarhundrede almindelige.

237 sinde, en, Sind, Hu (til sinde, til Sinds 250).

240 dagtinget, underhandlet, talt godt for, støttet; (on. dag| inga forhandle; mnt. dagedingen, degedingen, mht. tagedingen, nht. teidigen, verteidigen).

245 Det er forholdsvis sjældent, at den gamle danske Dödedans ligefrem tager Sigte paa flere end den ene Person, der lige er for (cf. f. Eks. V. 532); meget almindeligt er dette derimod i B.

248 Holt ved, tag fat; cf. 475. Vi have her den gamle Imperativform.

249 Nu er det for sent at klage.

255 komme imperf. konj.; 281 finge, 282 vaare, 283 ginge.

257 glader, stærkt bøjet Prædikatsord, glad (ikke Komp.).

259 den bitter vee, denne Form, Adj. uden —e er almindelig, V. 529.

262 træde optager jeg i St. f. Originalens trædt, der aabenbart er Trykfejl.

266 Hoffmectig, højmægtig, veldig og rig ere Synonymer.

268 forfremme, fremme.

275 alle tillige, alle sammen.

276 mester klog o. s. v. er tom Gentagelse.

280 sætte i dau ɔ: bestemme en Dag, Termin, foreløbig udsætte det, give mig Henstand. B 328 Ik wolde, dat wi it mit em mochten setten in dage. (cf. Dagsætning, Vaabenstilstand, Molbechs Glossarium).

281 min ting (plur.), mine Ting, Sager. — i lau; bevaret i »af Lave« og »i Lave«; er lig Lag, Leje, Stilling, Orden.

284 iemmerlige er den almindelige Form i gl. Dansk (534).

286 for din naade, for din Naades Skyld, 365 for min girighed, for min Begærligheds Skyld, ved min B.

289 ned skrue, se Indledn. S. 11.

291 kiøn, erfaren, flink; mhd. küene, nht. kühn, mnt. koene, engl. keene, on. kœnn klog, erfaren.

293 oc, at.

298 til gaffne, til Gavn (250 til sinde, 397, 425 til gaffn).

299 saffne, samle (af ældre samne, cf. oht. samanôn, os. samnôn, on. samna.)

300 huad det er, hvordan det end er, hvorom alting er.

304 Endnu er det ikke min Tid at dø.

305 lid, Forstrøstning (har stort Mod paa Verden).

307 aff verden køre, drive bort fra, ud af Verden.

312 lange suantz, lange Slæb. Hr. Michael Mariæ Rosenkrantz D 1. Thyn sidhæ swantz tith krwsedhæ haar.

314 here, her (cf. dere, der).

316 opstøde, støtte. Kircke fem.

317 moxen, næsten (V. 349).

318 Din store missbrug och falske fund er vel sing.

324 hagde, havde.

331 plat, ganske, aldeles (V. 426).
335 Nu vil jeg fortælle dig om dine Dyder.
339 Af bare Begærlighed kunde du aldrig blive mæt.
340 saa fast, grundigt.
342 skøtte (imperf. til skøte), skøttede; huort, hvorhen (V. 413).
345 sport, spurgt, erfaret.
346 tagit til vare, taget Vare paa.
348 skifft, fordelt.
351 skøt, snart.
359 I. Timoth. III, 3.
361 Jeg optager ord i St. for Originalens ords.
362 stackarle, Tiggere.
366 mig — bare, holde mig, klare mig.
370—371 Samme Rim (for Øjet) i Hegelunds Susanne, Birket Smiths Udg. S. 80: Dog ville wi lære hende op at mobe. | Det skal ey skee, det, I to hobe; tilhobe sammen; kende, lære cf. 501 og Gl. dansk Bibel ved Molbech 2. Mos. 4, 12. jæk skal kænnæ thic, hwat tw skalt talæ. op at mobe, bruge Mund.
372 gantz, se Indledn. S. 33.
374—375 Capitteler — Regel. De Gejstlige boede i den katolske Tid under Studiet og Uddannelsen ofte sammen og maatte rette sig efter en for dem alle gældende Regel; i deres daglige Forsamlinger læstes et Stykke af Reglen höjt; deraf skal Navnet Kapitel (capitulum) være opstaaet, först som Benævnelse paa Forsamlingen, dernæst for Korporationen (Wetzer und Welte, Kirchenlexikon 2. Aufl. II, 1826).
387 danck, se Indledn. S. 33.
389 bliffue i Orden fri; blev man det naar man havde lært sin Regel?
393 at gøre deris flid, beflitte sig; Kaanst Christelig oc vel at Døe 1570 A 7.
405 som længe have svævet i den Vildfarelse.
415 Jeg farer buldrende løs paa dig.
427 møde, Genvordighed, Möje.
428, 430 fast, meget, ivrigt, nöje, 497 saa fast, saa ivrigt (V. 340).

432 lampe, Navn, forekommer ikke i de nedertyske Döde danse.
440 krud, urt (mnt. krûd, nht. Kraut).
447 tröst, Forströstning, Tillid.
451 se Indledn. S. 33.
457 kiffue, stride, kæmpe.
458 graaskinde kappe, Kappe, foret med graat Skind; særlig kaldtes det sibiriske Egernskind Graaskind.
462 her til, indtil nu, hidindtil.
467 regere sit spil, drive sit Spil.
469 Allerede Brandt læser munck i Stedet for Originalens nunck. Cf. Eeñ vise om gdz ordz Modstondere oc fiende. Malmö 1530: Her er oc kommen V kobel mūke | huide, graa, sorte the ere vel struncke. Den utro Hustru, Birket Smiths Udg. S. 44 Ther nest skal henne gylie en mwnck, | Danze ree i syn kappe, | Saa lenge ther kommer en hofmand strunck; S. 53 Saa stoer eghen en mandt fwl strwnck, | I vraaen ligher tha then sorte mwnck. — nunck kunde imidlertid ogsaa opfattes som lat. nunc.
472—473 hyrde : dyrde, det har lydt hyre : dyre, som endnu i Dialekter (cf. dyre V. 48).
474 dog ath, skønt; en viser mand, en vis Mand, 604 en riger mand; cf. en Ungersvend.
480 fickst mig ath føre, gav mig at forkynde.
486, 487 Apostl. Gern. 20, 29, Esaias 56, 10.
497 dig er der, det er dig, som.
506 Termen, det Landomraade, paa hvilket et Kloster havde Privilegium til at udsende sine Tiggermunke; gaar tilbage til lat. terminus; mnt. og höjtysk have for samme Begreb formerne: terminîe og Terminei (Grimm D. Wtb. XI, 260) som gaar tilbage til mlat. terminea. Se ogsaa Bruun: Viser fra Reformationstiden S. 81. — Hvis Termen gaar tilbage direkte til lat. términus og ikke er gaaet gennem fr. terme, er Ordstammens Endelse paa Dansk opfattet som Artikel, cf. Termbrödre = terminarii, Tiggermunke (Moth).
512 Tuul, dette Navn findes ikke i de nedertyske Dödedanse.
513 kuul, lat. culla (Dufresne du Cange), mnt. kulle (Schiller og Lübben), Munkehætte. Cf. De Mundo et Paupere I 5: Ney

Mönich vj tiener vor herre met tro, ti skall du slippe baade huoser och skou, Du skalt och slippe baade kappe och kulde Och fölge osz saa till Keiserens hulle. — Det samme Ord findes i Formen kiil i Herredagsdom af 2den Maj 1542 (Ny kirkehist. Saml. V 520, hvor i Fodnoten ogsaa keel, kil, Palladius forkludede Hosedjævel 1556 E 4 anföres). Vers 569 kuuiil.

514—516 Brud paa det regelmæssige Rimskifte.

517 stæmme, Stamme, cf. ags. stemn, engl. stem.

520 finantz, List og Svig. Om Betydningsudviklingen i det 16de Aarh. se Grimm, Wtb. III, 1639.

531 til rede, parat.

536 ehuad, ihvad (cf. ihvor det gaar).

538 cf. A 206 Dar helpet neyne wassene neyn efte flassene bart.

542 Retuished, Retfærdighed; cf. den köbenhavnske Trosbekendelse af 1530, Theol. Tidskr. III, 30.

543—544 Denne Beskyldning, rettet mod Biskoppen i Konstantinopel, Johannes Chrysostomus, saakaldet for sin sjældne Veltalenheds Skyld, † 407, er aldeles ufattelig. Bedre kunde det forstaas om den med Dödedansens Affattelse samtidige Olaus Chrysostomus, en Tid lang prof. theol. i Köbenhavn, berömt for sin Veltalenhed, ifölge alle Angivelser ilde lidt; han spillede en noget vaklende Rolle i den danske Reformations Historie (Helweg: Den danske Kirkes Historie til Reformationen S. 651, 751, 815, 970). Vinding: Regia Academia Hauniensis Kbh. 1645, S. 68 beretter om hans senere Kaldelse fra Universitetet til Episcopatum Alburgensem (1547): Conclusumque a Professoribus, ut, cum in Academia propter invidiam et odium multorum Civium manere non posset, vocationem sibi oblatam reciperet, quamvis ejus abitum ægerrime ferrent Collegæ. — Dette vilde da eventuelt være den eneste Hentydning til Samtidige i den gamle danske Dödedans; at han optræder under Navnet Hans og ikke Ole er ikke mærkeligt; ogsaa i andre af vore Reformationssatirer har de samtidig levende Personer forvanskede Navne.

545 gælde, gengælde, lade undgælde for.

549 slæt, jævnt, lige, let.

559 Disse borgere; medens A og B paa de tilsvarende Steder anvender den bestemte Artikel, A 235 De borgers konē my nicht wol entberen, B 707 De mênheit kan miner noch gans ovel entberen, anvender Danskeren det demonstrative Pron., idet der dramatisk tages Sigte paa de som Tilskuere tilstedeværende Borgere. — ombære, undvære.

566 dit vold, din Magt, dit Regimente.

569 viiel, Slør; cf. tysk Weihel (lat. velum); se Kalkars Ordb. II 319.

573 mig er mødigt, jeg er træt.

576 Klosterey, cf. tyk Klösterei (hos Luther).

578 i döden dantz, er det: danse ind i Döden, eller: ind i Dödedansen (mnt. dodendans)?

584 mange lund, paa mange Maader, cf. ingenlunde, 78 ingelund.

585 slemmen oc demmen, substantiverede Infinitiver: Svir og Fraadseri, tysk schlemmen und demmen af mt. nt. slemmen und demmen.

588 met en fart, i en fart.

591 Tore, dette Navn findes ikke i de nedertyske Dödedanse.

592 kom hid och lære, Assimilation: kom hid at lære og kom hid og lær (cf. V. 293).

598 der om, derfor; A 282 Dar wolde ik al minæ kleynode vme geuen, B 1320 Dår wolde ik alle mine suverliken klenode umme geven.

599 intet menniskeligt køn, ingen der hörer Menneskeslægten til.

613 Per vinge, Narrens Navn, forekommer ikke i de nedertyske Dödedanse.

615 Embitzmand, ligesom nedertysk Amtmann: Haandværker; B 1087 ff. viser dog, at dette maa tages i videste Betydning, idet f. Eks. Skriveren, Daglejerarbejderen, Spillemanden o. s. v. regnes med hertil. Ved Siden af denne nu forsvundne Betydning af Ordet gaar vor moderne: f. Eks. Skrivelse fra Christianus I til Ribe By 1480 (Peter Terpagers Ripæ Cimbricæ S. 735 f.) Thi bede oc biwde wii ether alle wore fogether oc Embitzmen (Ligesaa smst. S. 675).

617 Embede, Haandværk, Bestillinger.

619 Sancte Loye, B 1061 sunte Loie. Baethcke angiver efter Stadler und Heim, Heiligenlexikon, S. 34 ff., at S. Eligius (fransk saint Eloi) var Biskop i Noyon 639 efter tidligere at have været Guldsmed; derfor æres han som Smeddenes, Kleinsmeddenes og Guldsmeddenes Patron. — Herhjemme forekommer han i Kong Hans Privilegier for Guldsmedde i Köbenhavn for 1496, aftrykt i Danske Magazin III 1747; her henvises i Noten til en gammel tysk Kirchen-Calender, udgiven 1550 af Caspar Goltwurm, som melder, at S. Eulogius var en gammel Mand, som under Kejser Valens Regering ved Christi Aar 370 med 80 Kristne blev dreven i Landflygtighed. Beretningen slutter med de Ord: Diesen Eulogium halten die Schmiedt, und was mit Eisen, Silber und Gold umgehet, für iren Patron.

620 Papegoye brugtes ved Fugleskydningen.

626 du vorder alt at følge mæd, du maa nu straks fölge med.

643 Tidicke, A Tydke, B Titke, bevaret i Tietgen. met en hast, i en Fart.

646 elsket, ved Trykfejl elske.

649 Eya, gadz blaam, samme Ed findes ogsaa hos Ranch, Samsons Fængsel (Se Kalkars Ordb. I, 230; II, 64, cf. Guds Skramme).

653 hun er saa huid som nogen taatter, Ironi.

656 bære mig død aff dør, cf. Ranchs karrig Niding, Birket Smiths Udg. S. 334: Der med maa hand aff Døren ud.

660 hart, haardt, saare.

662 haffuer alt mine fiske varme maa vel betyde: jeg opnaar dog intet, det er ude med mig. Smlgn. Brev fra I. Brochmann til Esgy Bilde (Danske Magazin VI S. 18): wii ligge endnu her och bage Fisk for Kiøpnehaffnn (under Belejringen 1536) ɔ: og faa intet udrettet, komme ingen Vegne; cf. svensk få sina fiskar varma.

665—666: Her Junker du vilde gerne kaldes Ridder, dans nu, vær ikke ked deraf.

669 din hoffmod, paa Gammeldansk baade Fælles- og Intetkön, se Kalkars Ordbog.

671—672: Velan, Velan, med let Sind, den som ikke vover kan ikke vinde.

673 Ieg er til freds at, jeg er ligeglad om; smlgn. hermed den i ældre Dansk ikke sjældne Brug af Gud give i Betydningen ligegyldigt, ligemeget (lige saa i ældre Tysk gott geb).

674 Tune hed, mellem Roskilde og Köge, »frugtbar Slette, der almindelig benævnes Heden«.

685 ieg paa dig øber, jeg anraaber dig (øbe, øpe, raabe, skrige, skraale. Molbechs Glossarium).

696 Spanske kappe, se Indledn. S. 25.

699 for eder teet, vist Eder, ageret for Eder; se Indledn. S. 26 f.